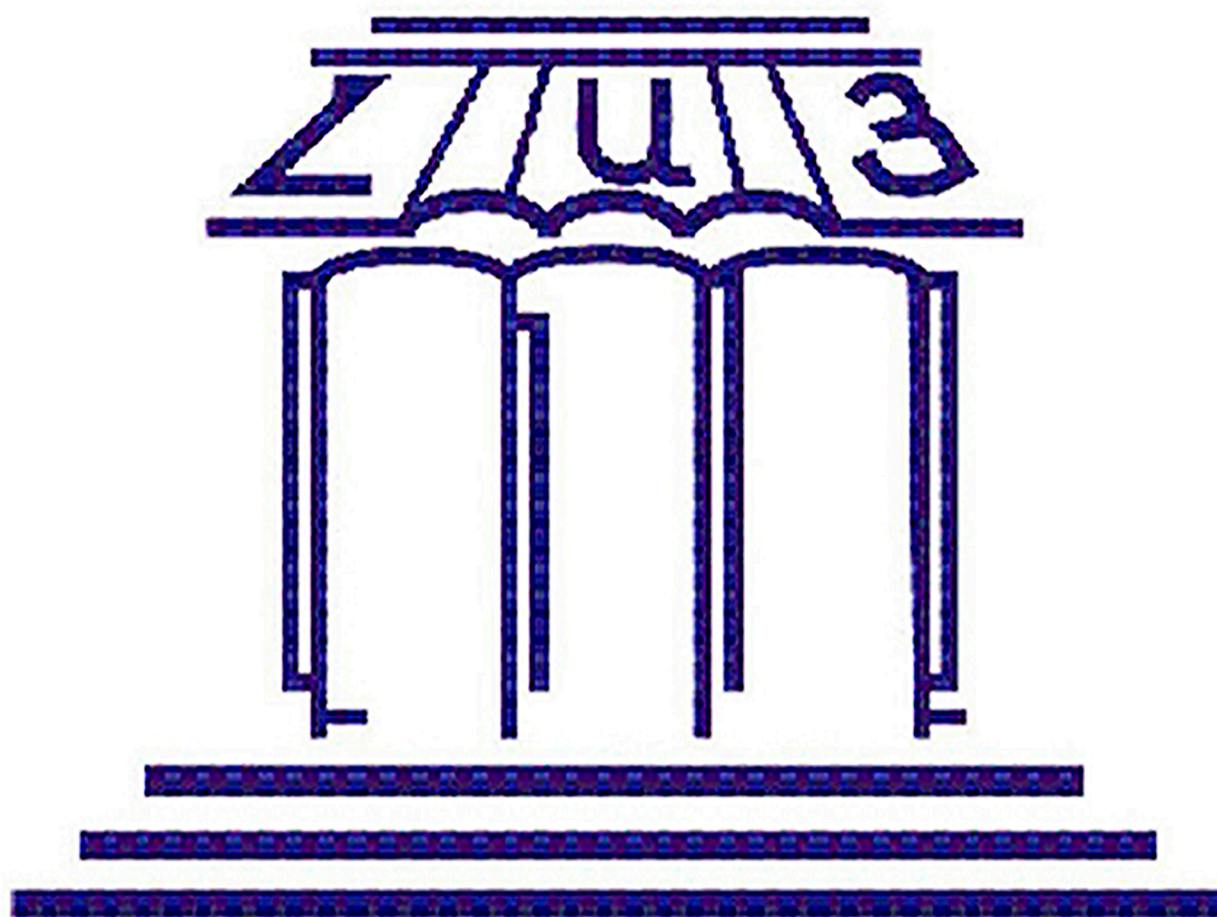

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա. ԿԱՐԻՆՅԱՆ ՅԵՎ Դ. ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ-ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

(Նյութեր կենսագրության համար)

A II
2963

24/10/70
11/11/70
1625

Ա. ԿԱՐԻՆՅԱՆ ՅԵՎ Դ. ՍԻՄՈՆՅԱՆ

3K71.092 [Մշակութային]

4-

Ա.Լ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ-ՄՅԱ ԴԻԿՅԱՆ

(Նյութեր կենսագրության համար)

A 29639

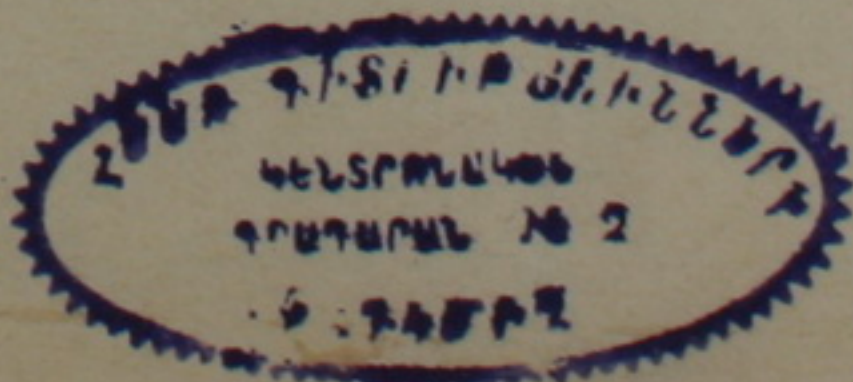
Հ.Ս.Խ.Հ.

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

№ 304

ԴՈՍԿԱ

1925

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

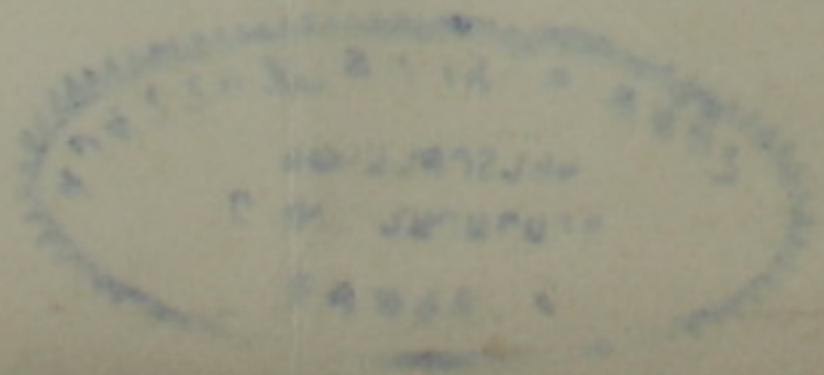
CHICAGO, ILL. U.S.A.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

(The University of Chicago Library)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

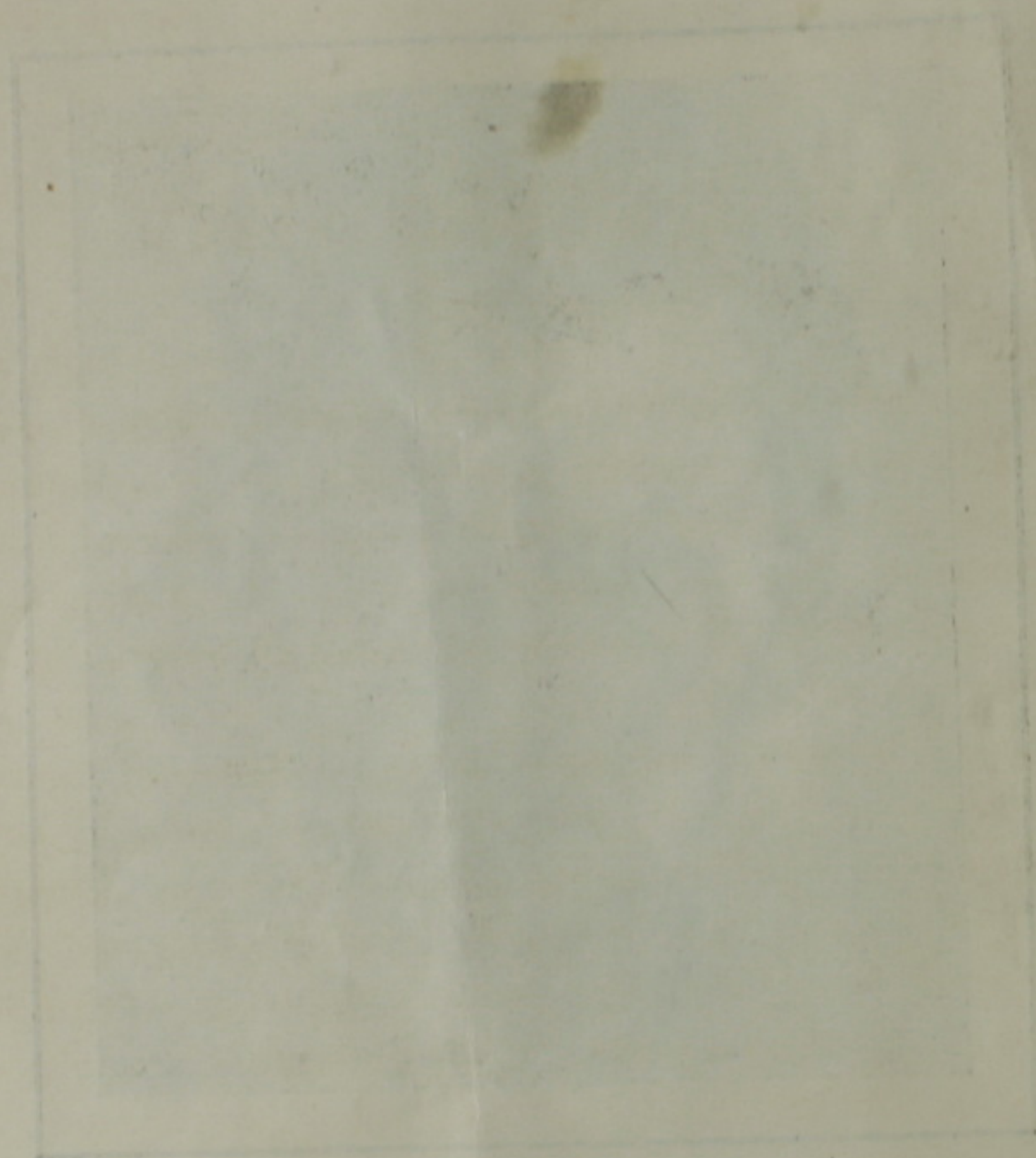

Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

(ռեպուտացիոն)

Գործ՝ Մ. Սարյանի.

STATIONER'S MARK

(Imitation)

Page 10 of 10

ՄԱՐՏՈՒՆԻ-ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

1906 — 1920.

Ալեքսանդր Մյասնիկյանին յետ ճանաչում յետ ուսանողական շրջանից—գրեթե պատանեկական տարիներից։

Այդ տարիների ընկերական կապը սովորաբար առանձին ուշժող մնում է հոգու խորքում և յեղբայրական մտերմության գույն է տալիս ընկերական բարձր զգացցումին։

Դրա համար ել գծվար է լինել «անաչառ», կարվել անցյալի սուր հուշերից, մոռանալ անցած սրերը և լինել լոկ փաստերի արձանագրողի դերում հեռացած ընկերոջ դերեզմանի մոտ։ Դրա համար ել կուզեյի սկսել հենց այդ ուսանողական շրջանի մի քանի եջերից և միաժամակ ուրվագծել հրապարակախոս և գրականագետ Մարտունու դերը մեր կյանքում։

I.

1906—1907 թվականն էր։

Առաջին ուսսական հեղափոխությունը արգեն ջախջախված էր։

Հսկա ուսսական միապետության ծանր մուրճը հարված հարվածի հետեվից հասցնում էր պարտված ժողովրդին, ցրում և ջլատում կուսակցների գունդերը ու խոր հիասթափություն առաջ բերում հեղափոխական շարքերում։ Թվում էր հաճախ, վոր այլեւս ապարդյուն է ամեն մի ջանք և անհնարին նսր հեղափոխության վերադարձը։

Սակայն հեղափոխութեան թարմ գովը դեռ չեր անցել:
Զգում եյինք և մենք, յերիտասարդ ուսանողներս,
վոր ժողովրդական Ռուսիայի խորքերում, մեծ յերկրի
լայնատարած գյուղերում և գործարաններում չի հանգել
տակավին կրակը: Մերթ ընդ մերթ բռնկում եյին այս
կամ այն հեռավոր վայրերում նոր ապստամբութիւններ
և լսվում եյին տարրերային մըրկի հեռավոր արձագանք-
ները: Բոլոր այդ անկազմակերպ ցույցերը ճնշվում եյին
անմիջապէս: Բայց և այնպէս նրանք նոր եռանդ եյին
ներշնչում հեղափոխականներին և առանձին տոկունու-
թիւն մտցնում գործող հեղափոխականների շարքերի մեջ:

Յեվ ահա հենց այդ շրջանումն էլ Բագու ե գալիս
Ալեքսան Մյասնիկյանը: Մոսկվայի համալսարանի իրա-
վաբանական մասնաճյուղի ուսանող եր նա: Շատ լավ եր
ծանոթ դեռ այդ ժամանակ և հայ և ռուս գրականութեան
հետ: Գիտեր խոսել պարզ և տրամաբանորէն: Յեվ անփո-
խարինելի դասախոս եր թե բանվորական և թե ուսանո-
ղական հավաքույթների մեջ:

Բագուն, նավթային և բանվորական այդ յեռուն քա-
ղաքը 1906—97-ին ներկայացնում եր իրենից հասարա-
կական-քաղաքական տարբեր հոսանքների հակամարտու-
թեան և բաղխումների խիստ տենդոտ միջավայր:

Բանվորական շրջանում—ուժեղ եյին մեծամասնա-
կանները:

Բայց մեր կողքին, կամ ավելի ճիշտ մեր հանդեպ
կանգնած եյին մի շարք ուրիշ խմբակցութիւններ:

Դրանցից «փոքրամասնականները» աշխատում եյին
չափավորել պրոլետարիատի շարժումը և սահմանավորել
նրա դասակարգային պայքարը «տնտեսական» կռվի նեղ
շրջանակներով:

Փոքրամասնական սոցիալ-դեմոկրատներից վոչ պա-
կաս չափով վտանգավոր եյին «եսերական» (նարողնի-
կական) խմբակները, վորոնք հենվելով Բագվա բանվո-
րութեան ավելի հետամնաց տարրերի վրա, ձգտում եյին

խաբել արթնացող պրոլետարներին քաղքենիական միամիտ ցնորքներով:

Դրանց կողքին եյին կանգնած ազգայնական կուսակցությունները, հայ դաշնակցականներն և հրեա սիոնականները: Ռուսական «եսեր»-ներն և նացիոնալիստները գործում եյին սովորաբար միացյալ և ընդհանուր շարքերով ու միշտ աշխատում եյին ամբողջ իրենց գործելակերպը հիմնավորել տեսական վորոշ փաստաբանությամբ:

Յերկու հիմնական խնդիրների շուրջն էր պտտում պայքարը:

Առաջինը՝ գյուղացիական կամ ագրարային հարցն էր, իսկ յերկրորդը՝ ազգային պրոբլեմը:

Յերկու հարցերի քննության ժամանակ ել «եսերներն» և ազգայնականները կրկնում եյին հաճախ գերմանական և ռուսական ընկիզիոնիստների առարկությունները «մանր տնտեսության» արժեքի, «խոշոր տնտեսության» թուլության, «գյուղացու և պրոլետարի» տնտեսական շահերի միորինակության մասին: Մարքսիզմի վերաքննությանը՝ նվիրված քննադատական գրականությունը այդ ժամանակ բավական մեծ էր: Յեվ դրա համար ել բոլոր վեճերի և բաղխումքների ժամանակ բավական մեծ տեղ եյին գրավում վիճակագրական տվյալները և բազմազան ցիտատները բուրժուական գիտության հայտնի ներկայացուցիչների ուսումնասիրություններից:

Յեվ մարքսիստ-գործիչը պարտավոր էր ծանոթանալ այդ բոլորի հետ: Հակառակորդներին պատասխանելու համար հարկավոր էր ծանոթ լինել հակառակորդ բանակի բոլոր մարտկոցների և պահեստի հետ: Վոչ պակաս տեղ էր գրավում այդ մարտկոցների մեջ և «ազգային» խնդիրը:

Դա ել ազգայնականների սիրեցյալ զենքն էր: Շեշտելով «ազգային» շահերի կարեւոր դերը կովկասյան նացիոնալիստներն աշխատում եյին վարագուրել դասակարգային մոմենտը ազգային-բոմանտիքական վորոշ վարա-

գույրով և բացասել հասարակական որդանիզմի դասակարգային շերտավորման նշանակութիւնը:

Ապա յելնելով այդ հիմնականից նրանք պահանջ եյին դնում ույժ տալ «ազգային շարժմանը» և ազգային հեղափոխական կազմակերպութիւններին: Նաքիոնալիստների «տեսաբանութեան» համաձայն Բագվա պրոլետարիատի դասակարգային կազմակերպութիւնը պետք է տեղի տար ռուս եսերներին և կովկասյան ազգայնականների առաջ: Պրոլետարիատը պետք է բաժանվեր զանազան «ազգային» հատվածների և պաշտպաներ իր շահերը համապատասխան «ազգային-հեղափոխական» կազմակերպութիւնների միջոցով: Իսկ միապետութեան փլատակների վրա յել պետք է հաստատվեր դաշնակցական բուրժուառամկավարական հանրապետութիւնը:

Յես դիտավորութեամբ կանգնում եմ միայն ընդհանուր կետերի վրա, վորովհետև հենց այդ ընդհանուր կետերի շուրջն ել պտտում եր սովորաբար կուսակցութիւնների հիմնական բանավեճը:

Մեր հակառակորդների այդ «տեսաբանութեանը» պետք է հակադրվեր մարքսիստական ուսմունքը իր ամուր և անպարտ կառուցվածքով:

Յեվ ահա հենց այդտեղ է հանդես գալիս ուսանող Ալյոշան իր գիտական պաշարով և աննկուն յեռանդով:

Տարորինակ կերպով նա ժամանակ եր գտնում համալսարանական պարապմունքների հետ միասին հասարակական-տնտեսական խնդիրների մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան և կուսակցական-պրոպագանդիստական գործունեյութեան համար: Յեվ միաժամանակ կարողանում եր բուրժուական գիտութեան արսենալից վերցրած փաստերով և թվերով խարազանել բուրժուական իմաստասիրութեան ամենանուրբ տեսութիւնները:

Կուսակցական վեճերը կազմակերպվում եյին սովորաբար գործարանային շրջանում, Բալախանի, Բիբի-եյբատ, Բամանիի հանքերում—բանվորական մեծ կազարմա-

ներում: Հաճախորդների թիվը հասնում էր 20-ից մինչև 200—300: Տեղ-տեղ հայ դաշնակցականները դիմում էին դեմագոգիական միջոցների և ամեն անգամ, յերբ նախագգում էին իրենց պարտութունը—ժողովը քանդելու նպատակով ստեղծում էին վորևե իրարանցում:

Մյասնիկյանը գործում էր միաժամանակ և հայ և ռուս բանվորների շրջանում: Յեվ ամեն տեղ հավասար չափով վտանգավոր ախոյան էր մեր հակառակորդների համար: Թվերին նա հակադրում էր թվեր, ցիտատներին—ցիտատներ: Խոսում և վիճում էր նա միշտ անդորր ու հանդարտ վոճով, կիսաիրոնիական ժպիտը շրթունքին—և դրանով արդեն զայրացնում էր անույժ հակառակորդներին:

Մեծ էր նրա հմայքը և ռուսանողական շրջաններում:

Բազմի ս-դ. կազմակերպութունը առանձին ուշադրութուն էր դարձնում յերիտասարդության քաղաքական դաստիարակության վրա, վորովհետև հենց այդ ռուսանողության միջից էր դուրս հանվում կուսակցության ագիտատորների, պրոպագանդիստների և տեխնիկների բավական ստվար այն գունդը, վոր այնքան կարեվոր դեր էր կատարում կուսակցական սեվ աշխատանքի ժամանակ:

Ռուսանողության համար կազմակերպվում էին առանձին ժողովներ և դիսկուսսիաներ, ուր քննության էին յենթարկվում տեսական ավելի բարդ հարցերը: Առանձնապես մեծ տեղ էր բռնում այդ հարցերի մեջ «դիալեկտիկական մատերիալիզմը»: Յեվ դարձյալ, այդ ռուսանողական ժողովներում ել Ալյոշան մեկն էր ամենասիրված դասախոսներից: Հիշում եմ, վոր այդտեղ ել սկսել է նա իր մի շարք այն դասախոսությունները «հողային հարցի» և «ազգային պրոբլեմի» մասին, վոր հետագայում լույս է ընծայել առանձին հրատարակությամբ վերամշակված ձևով:

Յերկրորդ անգամ Մյասնիկյանը Բագու յե գալիս 1908-ին:

Այդ շրջանում մեր կուսակցութիւնը գաղտնի ան-
լեզու աշխատանքի հետ միաժամանակ վարում էր նաև
վորոշ լեզու պրոպագանդ բանվորական - ժողովրդական
ակումբներում: Բազմա կազմակերպութեան համակումբային
Ստեփան Շահումյանը ընդունել էր Բազմա նավթար-
դյունաբերական բայոնի «Ժողովրդական տներ» կառա-
վարչի պաշտոնը:

Դա չափազանց կարեւոր գործ էր, քանի վոր ժողովր-
դական տների և ակումբների ցանցը տարածվում էր
նավթարդյունաբերական շրջանի մեկ ծայրից մինչև մյուսը
— Բալախանուց մինչև Բիրի-էյբատ: Դասախոսներին նշա-
նակում էր Ստ. Շահումյանը: Ինչ խոսք վոր «լեզու» այդ
«հնարավորութիւնը» ոգտագործվում էր առաջին հերթին
«գիտական սոցիալիզմի» պրոպագանդի համար: Վորքան
հիշում եմ դասախոսութիւնների թեմաներն էլ մշակվում
էին վաղորոք Ստ. Շահումյանի գրասենյակում: Ահա
այդ թեմաներից մի քանիսը՝ «Արհեստակցական շար-
ժում և արհեստակցական միութիւններ», «Բանվորական
որենագրութիւնը Ռուսիայում», «Ութ ժամվա բանվորա-
կան որ», «Ի՞նչ է հասարակական դասակարգը», «Սոցիալ և
մանր տնտեսութիւնը գյուղական տնտեսութեան մեջ» և
այլն: Ա. Մարտունու շոշափած թեմաները վերաբերվում էին
տնտեսագիտութեանը: Բացի «արհեստակցական շարժման»,
«ութ ժամվա բանվորական» որին նվիրված դասախոսու-
թիւններից նա կարդացել է վորքան հիշում եմ, առան-
ձին դասախոսութիւններ «կոոպերացիայի» և «արժեքի
թեորիայի» մասին:

Ինչպես միշտ նա կարդում էր և ուսերեն և հայե-
րեն ու վայելում էր մեծ ժողովրդականութիւնը բոլոր
շրջաններում: Ահա հենց այդ դասախոսութիւնների ըն-
թացքում էլ նա վերջնական հղկման է յենթարկում իր
հետաքրքրական հոգիածաշարքը «ազգային հարցի» մա-
սին:

Այստեղ տեղին կլինէր հիշել, վոր մոտավորապես 1909

-ից սկսած մեզ մոտ ել առաջ ե գալիս վորոշակի ձևա-
կերպոված յուրորինակ բունդիստական հոսանք: Բազմա-
րայոնում գործող «Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական
հայ կազմակերպությունը» իր գործունեյության նախնական
շրջանում կանգնած եր մեծամասնական պլատֆորմի վրա
և բացասական վերաբերմունք ուներ «Բունդ» հրեական
կազմակերպության ազգային ծրագրի նկատմամբ: «Ռու-
սաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակ-
ցությունից» նա տարբերվում եր իր դավանած ազգա-
յին կազմակերպչական սխառեմով: Ս. Դ. Բ. Հայ կազ-
մակերպությունը կանգնած եր այն տեսակետի վրա,
վոր հայ բանվորական մասսաները պետք ե կազմակերպ-
վեն առանձին «ազգային» կազմակերպությունների մեջ:
Այդ հայեցակետի համաձայն Ռուսաստանի սոցիալ-դեմո-
կրատական բանվորական կուսակցությունը պիտի դառ-
նար տարբեր «ազգային» կազմակերպությունների գաշ-
նակցական միություն: Ավելորդ կլիներ կրկնել այստեղ
վոր «ազգային կազմակերպչական սխառեմը» սխալ լինե-
լով հանդերձ մեծապես հարվածում եր պրոլետարիատի
միջազգայնացման գործին:

1908-09-ից սկսած հայ կազմակերպության մեջ, այն-
քան ուժեղանում ե նացիոնալիստական թեվը, վոր ար-
դեն տիրական դեր ե գրավում վողջ կազմակերպության
մեջ: Նացիոնալիստական նոր հավատամքի հիմնավորման
համար մեջտեղ ե հանվում Բունդի «ազգային կուլտու-
րական» ավտոնոմիան, վորի տեսական ուրույն փաստա-
բանությունը հետագայում առաջադրվում ե Դ. Անանունի
հոգվածների մեջ:

Յեվ ահա, Ալ. Մարտունին, վոր գործում եր միա-
ժամանակ և Ռուսաստանի ս-դ. կուսակցության և հայ
կազմակերպության մեջ, մեկն ե լինում նրանցից, վոր
դուրս ե գալիս ազգային-կուլտուրական ավտոնոմիայի
դեմ և առանձին հոգվածների մեջ կտրական քննադատու-
թյան ե յենթարկում «ազգային-կուլտուրական» ավտոնո-

միայի պահանջը: Նույնն է անուամբ նա նաև իր պարբերական դասախոսություններին մեջ, վոր կարգում է բանավորական ժողովներում: Ա. Մարտունու այդ ուսումնասիրությունը գրված է խիստ պարզ և գյուրամատչելի լեզվով և իր վորոշ մասերում այժմ ել չի կորցրել իր արժեքը:

Յերկրորդ հիմնական խնդիրը, վոր վիճաբանության և գաղափարական բաղխումքների առանցքն էր կազմում— գյուղացիական պրոբլեմն էր:

Եսերներն և դաշնակցականները «հողային» հարցի մասին ստեղծել էին վորոշ հրապարակախոսական գրականություն: Յեվ այդ քաղքենիական «սոցիալիզմի» քրննադատության ել նվիրում է Մարտունին իր տեսական մի շարք հոդվածները հողային հարցի մասին: Առանձին քննության է յենթարկում նա ամենից առաջ «հասարակական դասակարգերի» պրոբլեմը: Մի խնդիր էր դա, վոր միշտ առանձին ուժով էր շեշտվում, քանի վոր ռուսական եսերներն աշխատում էին առաձգական իմաստ մըտցնել «դասակարգ» տերմինի մեջ, և «բանվորին», «գյուղացուն», «աշխատավոր մտավորականին» ձուլել մի ընդհանուր խառնարանի՝ «աշխատավոր ժողովրդի» մեջ: Հայ դաշնակցականներին, վորոնք թարգմանել էին հայերեն վ. Չերնովի հայտնի գիրքը («Գյուղացին և բանվորը, վորպես տնտեսական կատեգորյաներ») միացել էր նաև «Յերթտասարդ դաշնակցականների» հայտնի պարագլուխը, Լ. Աթաբեկյանը, վորն առանձին հոդված էր նվիրել դասակարգային շահերի տնտեսական վերլուծությանը:

Մարտունին մանրամասն քննության է յենթարկում հենց այդ խնդիրը և կանգնելով «հասարակական դասակարգերի» մասին ստեղծված գրականության վրա տալիս է մարքսիզմի հիմնական սկզբունքներից բղխող հստակ և տրամաբանական բնորոշում: Միաժամանակ նա կանգնում է «գյուղացու» և «բանվորի» փոխհարաբերությունների վրա ու ցուցադրում է նարոդնիկական տեսություն-

ների կատարյալ թուլությունը: Ի միջի այլոց նա չի վա-
րանում քննադատության յենթարկել կառուցկու հայտնի
ուսումնասիրությունը «Դասակարգային շահերի» մասին,
և այդ չնայած նույնիսկ նրան, վոր կառուցկին հոկտեմ-
բերյան հեղափոխությունից առաջ համարվում եր միան-
գամայն անսխալական ավտորիտետ: Յեթե մենք նկատի
առնենք մարքսիստական տեսական գրականության ադ-
քատությանը հիշյալ շրջանում, մասնավորապես այն, վոր
«դասակարգերի» եության մասին ստեղծված գրականու-
թյունը խիստ աննշան լինելով հանդերձ լեցուն եր հակա-
սություններով—կտեսնենք, վոր Մարտունու հողվածը այդ
ֆոնի վրա գրավում ե կատարելապես ինքնուրույն դիրք
և բնորոշվում ե իր տրամաբանական կառուցվածքով և
փաստաբանությամբ: («Հասարակական դասակարգի մա-
սին».—«Նոր կյանք». Բագու. 1911, № 1—2., 1912.
№ 3—4.) Պետք չե մոռանալ, վոր տեսական վողջ գրա-
կանությունը «դասակարգերի» մասին այդ շրջանում փա-
տորեն սահմանափակվում եր Տուգան-Բարանովսկու («Ի՞նչ
ե հասարակական դասակարգը»), Ֆինն-Յենոտայեվսկու և
Պլեխանովի ցրիվ դիտողություններով և ակնարկներով:
Մնացյալ գրականությունը շատ չնչին եր, և դրա համար
ել ամեն վոք յուրատեսակ ձեվով եր պարզաբանում
Մարքսի «Կապիտալի» III-րդ հատորի հայտնի կտորը դա-
սակարգերի մասին:

Ահա ինչու հիշյալ տեսությունների մեջ Ալ. Մար-
տունու հողվածաշարքը գրավում ե իր առանձին տեղը:

Այդպես ե նաև նրա մյուս հողվածը—ագրարային
հարցի մասին:

Դաշնակցությունը մեզ մոտ, ինչպես հայտնի յե ամե-
նից շատ ոգտագործել ե ռուս եսերների տեսություննե-
րը ագրարային խնդրի մասին, թեյեվ իրենք դաշնակցա-
կան տեսաբաններն իրենց կոնկրետ ուսումնասիրություն-
ների մեջ շատ հաճախ շեղվել են եսերական ուղիից:
Դրա համար ել Մարտունին մի-առ-մի կանգնում ե

եսերներին տեսական հայացքների վրա և դյուրամբռնելի
կերպով ցուցադրում այդ հայացքների միակողմանիու-
թյունը: (Տես՝ «Արդի տնտեսական կյանքը»՝ ա) Կապի-
տալիզմը Ռուսաստանում. բ) Ռուսական համայնքը.
գ) Խոշոր և մանր տնտեսության հարցը գյուղատնտեսու-
թյան մեջ. «Մեր ուղին». Ժողովածու. Բագու. 1912.)
Թե այդ, և թե վերոհիշյալ հոգիվածների մասնավոր ար-
ժեքը նրանումն է, վոր պարզում է ուսանող Մարտունու
դեմքը: Վերը շեշտվեց արդեն այն, վոր դեռ 1906—08
թվականներին նա ամենից շատ հետաքրքրվել է ազգային
և հողային խնդիրների լուսաբանությամբ: Վորքան ինձ
հայտնի յե, այդ տարիներին ել նա կազմել է իր հետա-
գա ուսումնասիրությունների հիմնական կմաղքը:

*
* * *

Տարորինակ կերպով իր հենց այդ հատկություններով
Մարտունին բնորոշում է մեր կյանքի նոր գծերից ամե-
նահիմնականը:

Մտավորականներ մենք շատ յենք ունեցել և անցյա-
լում:

Ստ. Նազարյանց, Պատկանյան, Բաֆֆի, Արծրունի,
Քրիստափոր Միքաելյան—մի մեծ շղթա յե դա, վոր բնո-
րոշվում է ամենից առաջ իր ազգայնական աշխարհայե-
ցողությամբ:

90-ական թվականների վերջին շրջանից հանդես յեն
գալիս մեզ մոտ նոր դեմքեր, Բոգդան Գնունյան, Սուրեն
Սպանդարյան, Արշակ Զոհրաբյան, Ալեքսանդր Ռուբենի,
Ստեփան Շահումյան և Արսեն Ամիրյան:

Այդ նոր մտավորականությունը արտահայտում է
տակավին թույլ և անկազմակերպ կովկասյան պրոլետա-
րիատի ձգտումները: Կուլի և անդուլ պայքարի դրոշ
պարզում նա: Անողոք քննադատության է յենթարկում
հին արժեքները և մեր խավար, ազգայնական թույնով

լեցուն տաղտուկ իրականության մեջ հնչեցնում ե միջ-
ազգայնության և սոցիալիզմի քարոզը:

Մարտունին մեկն ե այդ յերկաթե շղթայի ողակներ-
ից, այն տարբերությամբ միայն, վոր նա իր գոր-
ծունեությունը և հրապարակախոսությունը ամենասերտ
կերպով կապում ե կոնկրետ կյանքի տեսական վերլու-
ծության հետ:

Այն, ինչ վոր չեն կարողացել կատարել պրակտիկա-
կան քաղաքական գործով ծանրաբեռնված մեր առաջին
ուսուցիչները լրացրել ե Մարտունին իր ինքնուրույն հող-
վածներով և տեսություններով: Այն, ինչ վոր ընդհանուր
կերպով և կարմիր գծերով նկարել են Սպանդարյանը և
Շահումյանը—մարքսիզմի այդ յերկու «անհաշտ» հրա-
պարակախոսները—Մարտունին հիմնավորել ե ավելի կոն-
կրետ փաստերով և հայ կոնկրետ միջավայրից վերցրած
որինականերով:

Ահա ինչու «միջազգայնական» Մարտունին մեկը լի-
նելով ընդհանուր համամիութենական գործիչներից հան-
դիսանում ե միաժամանակ նայել հայ հասարակական
մտքի նորագույն փուլը բնորոշող ամենացայտուն դեմքը:

Ավելի յեվս վորոշ պարզվում ե այդ, յերբ քննում
յենք Մյասնիկյանի գրաքննադատական հողվածները:

II

Մեր քննադատության պատմությունը այնքան ել
հին չե: Սկսվում ե նա իրապես «Վերածնության» պատ-
մաշրջանից:

60—70-ական թվականների ամենափայլուն ներկա-
յացուցիչը անշուշտ Միք. Նալբանդյանն եր: Նրան կարե-
լի յե համարել հայ լիբերալ քննադատության նախահայր:
Փայլուն այդ հրապարակախոսի գործերում աչքի եր զար-
նում այ՛ն, վոր քննադատը հաճախ վոչ այնքան գրական
յերկասիրության վերլուծություն եր տալիս, վորքան իր
սեփական հասարակական-քաղաքացիական խոհերի արծար-

ծուճը և փաստաբանությունը: Դեռ ավելին ևս: Միա-
ժամանակ հրապարակախոսական քննադատության հետ Նալ-
բանդյանը յերկար տողեր եր նվիրում նաև նյութի հետ
կապ չունեցող խնդիրների արծարծմանը:

Մեր հետադա քննադատները գրեթե բոլորն ել ընթա-
նում են այդ ուղիով մի փոքրիկ, բայց կարևոր տարբե-
րությամբ: Նալբանդյանը այսպես թե այնպես խտացած
կերպով արտացոլում եր հայ ինտելիգենցիայի պատմու-
թյան «Մըրկի ու պայքարի» եպոխայի վոգին: Հետադա
մեր քննադատությունը զուրկ եր այդ «մըրկային» շեշ-
տից: «Հրապարակախոսական» լինելով հանդերձ նա չա-
փազանց անգույն և տաղտուկ եր, վորովհետև արտահայ-
տում եր հայ «համեստ», «չափավոր» և խիստ սահմանա-
փակ բուրժուայի խոհերը:

Յես չեմ տալիս այստեղ անուններ, չեմ բերում որի-
նակներ: Անցյալի նացիոնալիստ այդ քննադատները հայտ-
նի յեն բոլորին: Բավական ե միայն հիշել այստեղ Լեոնի,
Լեվոն Մանվելյանի, Վ. Փափազյանի և նման գործիչների
յերկերը:

Բոլոր այդ հեղինակները մոտեցել են քննության
նյութին զինված մութ «ազգային» ակնոցներով, քննել են
վողջ հայ գրականությունը վորպես հայ «ապադասակար-
գային» մտավորականության ստեղծագործություն և բա-
վականացել են ընդհանուր դիտողություններով գրագետի
«կյանքի» կամ «լեզվի» ու «վոճի» մասին:

Գրական քննադատների յերկրորդ խումբը, վոր առաջ
ե յեկել ավելի ուշ, և ցուցադրվել ե գլխավորապես Նիկ.
Աղբալյանի և Յուլակ Խանզադյանի գործերում, յերկու
քայլ առաջ եր գնում և ներկայացնում եր իրենից «մա-
քուր» քննադատության հայկական նմուշը: Վորոշ չափով
այդ հոսանքը կրկնում ե ռուսական ժամանակակից
ձեվական (ֆորմալ) դպրոցի տեսությունը: Ասում ենք
վորոշ չափով, վորովհետև հայ վերոհիշյալ քննադատներից
վոշ վոք չի կարողացել հիմնավորել իր տեսական սկզբուն-

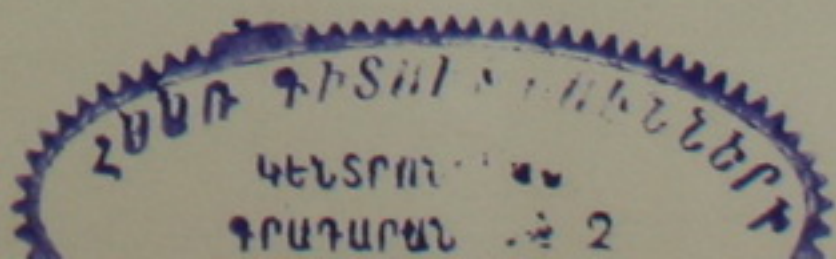
քները և չի կիրառել բոլոր մանրամասնություններով «ձե-
վական» դպրոցի առաջադրած հիմնական կանոնները: Բայց
և այնպես, եականում և հիմնականում Նիկ. Աղբալյանը և
Յուլակ Խանզադյանը գնացել են միեմնույն ուղիով:

Յերկուսն ել քննել են գեղագետին կտրված հասարա-
կական միջավայրից, յերկուսն ել վերլուծել են գեղագե-
տի ստեղծագործությունը, վորպես ինքամիտի և ինքնա-
պարփակ մեծություն և իրենց գլխավոր ուշադրությունը
դարձրել են գեղարվեստական-գրական յերկասիրության
կառուցվածքի, արտաքին ձևի, ոճի և լեզվի, թեմայի
գեղարվեստական արտահայտության քննության վրա:

Հակառակ այդ յերկու ուղղություններին մարքսիզմը
մեր կյանքում առաջինն ե լինում, վոր գեղագետին ա-
մուր կերպով կանգնեցնում ե կոնկրետ հողի վրա և սո-
ցիալական միջավայրի վերլուծությամբ լուսաբանում ե
նաև գրականության բովանդակությունը: Սակայն պետք ե
շեշտել նաև այն, վոր մեզ մոտ մարքսիզմը յերկար ժա-
մանակ շնորհիվ հնչակյան տեսաբանների (Ռ. Խանազատ,
Նազարբեկ) և «իշխանյանականների» (Բախշի Իշխանյան,
Դ. Անանուն) յենթարկվել եր անորինակ խեղաթյուրման
և գուեհկացման:

Վողջ խնդիրը հենց նրանումն ե, վոր հիշյալ ազգային
«մարքսիստները» ուռա առաջին լեզալ մարքսիստների
նման պրոլետարիատի գիտական ուսմունքը քննել են,
վորպես «տնտեսական մատերիալիզմի» ուսմունք: Դեռ
ավելին յեվա: Հաճախ դրանք անմիջական կապ են հաստա-
տել «տնտեսական» հիմնաշենքի և գրական ստեղծագոր-
ծության միջեվ և խորապես համոզված են յեղել նրանում,
վոր հենց դրանումն ել կայանում ե «գիալեքտիկական մա-
տերիալիզմի» տեսությունը:

Այդպես ե մոտեցել հարցին մասնավորապես Դ. Անա-
նունը իր յերկու գրաքննական ուսումնասիրությունների
մեջ (Հովհաննես Թումանյանի և Վահան Տերյանի մասին):
Նույնն ե արել և Բախշի Իշխանյանը իր յերկու գրքերի

մեջ («Հասարակական գաղափարները Շահագիզի և Պատկան-
յանի յերկերում»), «Աշխատանքի մոտիվները Ադա Նեգրիի,
Շուշանիկ Կուրդինյանի և Հակոբ Հակոբյանի բանաստեղ-
ծությունների մեջ»)։ Յեվ ահա մեզ մոտ, Ալեքսանդր Մար-
տունին մեկն է լինում հետեվողական մարքսիզմի այն
տեսաբաններից, վորոնք կարողանում են կիրառել մար-
քսիզմի հեղափոխական մեթոդը հայ կոնկրետ իրականու-
թյան մեջ և միաժամանակ դրա հետ լուսաբանել գրակա-
նության հասարակական դերն և արժեքը։

Նրա առաջին գրական-քննադատական յերկասիրու-
թյունը այդպիսի մի փորձ է։ Վերնագրի մեջ ել շեշտված
է հեղինակի այդ բնորոշ մոտեցումը։ Ա. Մարտունուն
հետաքրքրում է վոչ թե Յովհաննիսյանի և Ալ. Ծատուր-
յանի «գեղարվեստական» տաղանդը, այլ նրանց «հասա-
րակական» արժեքը։ Ընդգծելով այդ կետը Ա. Մարտու-
նին միաժամանակ խոստովում է գուհիկ մարքսիզմին
հատուկ պրիմիտիվիզմից և մանրակրկիտ կերպով քննու-
թյան է յենթարկում հայ յերկու բանաստեղծների իսկա-
կան գործերը։ Ապա բերելով մի շարք խիստ հատկանշա-
կան որինակներ և կտորներ Հովհաննիսյանի և Ծատուր-
յանի գործերից, նա մերկացնում է հայ հեղինակների ըս-
տեղծագործության սոցիալական աստառը և տալիս է յեր-
կու բանաստեղծների բնույթագիծը հայ իրականության
կոնկրետ ֆոնի վրա։ Հետաքրքրական է ի միջի այլոց այն,
վոր միևնույն այդ ուսումնասիրության մեջ Մարտունին
մոտենում է նաև հայ ռազմական նացիոնալիզմի լուսաբա-
նության։ Դրա ծագումը նա կապում է հայ բուրժուազիայի
իդեոլոգիայի—հայկական լիբերալիզմի հետ*)։ «Նորածիլ
բուրժուազիան, ասում է նա իր հոգվածում, կարողացել է
իր կողմը քաշել և մանր բուրժուական տարրերին (եջ 211)։
Ապա դառնալով թուրքահայ հարցին, նկատում է՝ «դեռ

*) Տե՛ս՝ Ա. ՄԱՐՏՈՒՆԻ. «Հ. Հովհաննիսյանի և Ալ. Ծատուր-
յանի բանաստեղծությունների հասարակական արժեքը»։ «Գա-
րուն» III. Մոսկվա. 1912. եջ 212։

մինչ-լիբերալիզմը նա մտքեր ե հուզում, իսկ նորածիլ հայ բուրժուազիայի իդեոլոգիան իր պատգամների շարքում նրան կենտրոնական տեղ տվեց, վոր ավելի վառ գույն ըստացավ շնորհիվ ուստանական պատերազմի»:

Հայ լիբերալիզմի հրապարակախոսը—Արծրունին եր, իսկ գեղագետները—Գամառ-Քաթիպան, Րաֆֆին և հետագայի «աշակերտ-սերունդը»: 80-ական թվականների հայ բանաստեղծությունը Մարտունու համոզմամբ բնորոշվում ե իր ավելի կրավորական հոգեբանությամբ: «Զրկա, ասում ե նա, Գամառ-Քաթիպայի կռվող գրիչը, չկա նրա ըմբոստ վոգին, բացակայում ե նրա հեղափոխական քարոզը: Անհանգիստ ուսուցչի աշակերտները մեղմ են. նրանք զբաղված են ուրիշների գութը շարժելով, զգացմունքների վրա ազդելով: Մարտնչող հայրենասիրության հայ բանաստեղծության ծոցում հետեվում ե կրավորական ազգասիրությունը, մարտական խիզախ վոգին փոխարինվում ե լալկանությամբ, վոր այնուհետև գրականության մեջ բավականին մեծ տեղ ե գրավում: (եջ 223).

Յովհաննիսյանը և Ալ. Ծատուրյանը քննվում են, վորպես նոր այդ «լալկան» սերնդի մունետիկներ: Նրանք տարված են նաև «մանր-բուրժուական» ձգտումներով: Սակայն «լիբերալիզմը վոչ մի տեղ և վոչ մի ժամանակ գերծ չի մնացել մանր-բուրժուական իդեոլոգիայից, քանի վոր դեմոկրատական տարրերի շահերի պաշտպանությունը և այդ տարրերի ղեկավարությունը բուրժուական միշտ ել հոժարությամբ իր վրա յե վերցրել (Ա. Մարտունի. եջ 231): Հոգվածի վերջին մասում Մարտունին կանգնում ե հայ բանաստեղծների «դեմոկրատական» յերգերի վրա և շեշտում ե «նոր ժամանակների տրամադրության ազդեցությունը» Ալ. Ծատուրյանի վրա: Յուցադրելով այդ «դեմոկրատիզմի» խիստ տժգույն բովանդակությունը, նա միաժամանակ ընդգծում ե, վոր «այդ հանգամանքը (դեմոկրատական տոնը) գնահատելի յե, քանի վոր նա հականերդաշնակություն ե մտցնում այն-

տեղ, վորտեղ հայ ազգի հայտնի թե անհայտ գեղարվեստագետները չեն գաղարում անշնորք կերպով ծամծամելուց այն բոլոր փտած մտքերն ու անարժեք գաղափարները, վոր ժամանակ ե վերջապես գահավիժելու իրանց անարժան բարձրությունից և հնության գիրկը նետելու» (եջ 247—9):

Այդ տողերով ել վերջանում ե Մարտունու հողավածը:

Մեր մարքսիստական գրականության մեջ այդ ուրվագիծը այժմ ել միակ ուսումնասիրությունն ե Յովհ. Յովհաննիսյանի և Ալ. Ծատուրյանի մասին, վոր տալիս ե իրավամբ 80-ական թվականների հայ գրականության սոցիոլոգիական պատկերը:

Յերկրորդ կարեւոր ուսումնասիրությունը՝ Նալբանդյանին նվիրված հողավածներն են, վոր հետազայում գրեթե առանց փոփոխության լույս են տեսել Մոսկվայում առանձին հրատարակությամբ:

Միջայել Նալբանդյանը մեր անցյալ գրականության ամենասուր դեմքն ե: Գերցենի և Բակունինի բարեկամը, «յեգիպտական կուռքերի» դեմ կռվող անհաշտ «Շմամանուելը» և Ալեքսեյեվյան ըավելինի բանտարկյալը: Նրա մասին մենք ունենք մի շարք գրքեր և ուսումնասիրություններ: Յեթե չկանգնենք այստեղ հին հայ քննադատների, երվ. Շահազիզի, Լեոի, Կուսիկյանի և Լ. Մանվելյանի տեսությունների վրա, պետք ե խոստովանենք, վոր «նոր» քննադատությունն ել (Յե. Պալյան, Թ. Ավդալբեկյան, Սիմ. Հակոբյան, Դ. Անանուն, Արսեն Տերտերյան) չի կարողացել նշմարել և ընդգծել Միք. Նալբանդյանի հրաշունչ աշխարհայեցողության հիմնական կողմերը: Այսպես որ. Յեր. Պալյանը բավականացել ե լոկ նրանով, վոր, համեմատել ե Նալբանդյանին ուսողիական սոցիալիստների հետ և մեխանիկորեն կրկնել ե այն բոլոր ընդհանուր խոսքերը, վոր սովորաբար ասվում ե ուսողիական սոցիալիզմի մասին: Ավելի հետաքրքրական կերպով յեն մոտեցել «Յեր-

կրագործության» հեղինակի լուսաբանությանը Թագ. Ավ-
դալբեգյան և Սիմ. Հակոբյանը, թեյեվ դրանք յեվս ի-
րենց գլխավոր ուշադրությունը բեվեռել են «Յերկրա-
դործության» վրա:

Ալ. Մարտունին չի բավականանում դրանով և առաջինն
ե լինում մեր գրականության մեջ, վոր կանգնում ե հայ
«մարտնչող» մատերիալիստի փիլիսոփայական աշխար-
հայեցողության վրա: Նա առաջինն ե լինում, վոր շեշ-
տում ե Նալբանդյանի հասարակական-սոցիալական իմաս-
տասիրության կապը յուրորինակ մատերիալիստական ի-
մացականության հետ: Խիստ սեղմ վոճով գրված, ընդա-
մեն 34 եջից բաղկացած մի բրոշյուր ե Մարտունու ու-
սումնասիրությունը, վոր հսկայական նյութ ե մատակա-
րարում հայ հասարակական մտքի պատմության լուսա-
բանության համար:

«Նալբանդյանին, ասում ե Ա. Մարտունին իր գըր-
քի մեջ, մեզ մոտ չգիտեն. իմացողներն ել նրան չեն
հասկանում, Նազարյանի հետ միաժամանակ հիշվում ե
Նալբանդյանը, հայ լիբերալների անվանաշարքում հիշա-
տակվում ե և Նալբանդյանի անունը»: Ապա շեշտելով, վոր
«Նալբանդյանը վորոշ ժամանակ, մտածել ե այնպես, ինչ-
պես և նրանք, նա ընդգծում ե, վոր «իր կյանքի՝ ամե-
նաբեղմնավոր և ամենահասուն շրջանում Նալբանդյանը
ներկայանում ե մեզ, վորպես այլ գաղափարների տեր
մի մարդ, վորը տարբերվում ե Նազարյանից ու լիբե-
րալներից»:

Դառնալով Նալբանդյանի հենց այդ «ամենահա-
սուն» շրջանի գործունեությանը Ա. Մարտունին առանձ-
նապես շեշտում ե Լուդվիգ Ֆեյերբախի ազդեցությունը
Նալբանդյանի վրա:

Նալբանդյանը, ինչպես հայտնի յե, բացի «Յերկրա-
գործությունից», գրել ե նաև բավական մեծ մի հոդված
«Հեգելի» մասին (Հեգելը և նրա ժամանակը): Յեվ ահա
կանգնելով հենց այդ հոդվածի քննության վրա և ընդգը-

ծելով Նալբանդյանի վոչ կատարյալ ծանոթությունը Հեգելյան թեորիայի հետ՝ Մարտունին գտնում է, վոր Նալբանդյանը ծանոթ եր վորոշ չափով նաև Հեգելյան դիալեկտիկայի հետ: «Հեգելյան մեթոտի բացահայտումը, ասում է նա, մենք գտնում ենք Նալբանդյանի ամենաընտիր ու հասուն աշխատություններում, ինչպիսիներից է «Յերկրագործություն, վորպես ուղիղ ճանապարհ»^{*)}: Ճիշտ է, այդ դիալեկտիկան Նալբանդյանի մոտ կրում է «ընդհանուր, անորոշ» և սխալ ու հակասական կերպարանք, սակայն հայ իրականության կոնկրետ պայմաններում և Նալբանդյանի ապրած եպոխայում նրա առաջադրած յուրորինակ մատերիալիզմն ել ինքնատիքյան հեղափոխական յերեվույթ եր:

Քննության յենթարկելով Նալբանդյանի սոցիալական հայացքները Ալ. Մարտունին այսպես է բնորոշում նրան՝ «Յեվրոպական իրականությունը և յեվրոպական միտքը մեր հրապարակախոսի վրա ունեցել են իրենց ազդեցությունը. նրա հասարակական դեմքը պարզվել է ռուսական կյանքի և ռուս մտածողների շնորհիվ. իսկ հայ իրականությունը ուղղություն է տվել նրան, նախ վորոշել է նրա իդեոլոգիան: Նալբանդյանը ամենից առաջ և ամենից շուտ հայ կյանքի ծնունդ է»: Նա մեկնում է մանր-բյուրգերական իդեոլոգիայից. նա կանգնած է ժամանակի ամենադեմոկրատիկ խավի, մեր կյանքում իհարկե, շահերի տեսակետի վրա: Այդ խավը—հասարակ ժողովուրդն է»:

Նալբանդյանի ընդհանուր փիլիսոփայական և տնտեսական հայացքները լի յեն հակասություններով: Սակայն այդ բոլորը «ժամանակի կնիքն» եր: Իր բոլոր հակասություններով հանդերձ «Նալբանդյանը իր շրջանի գրողների շարքում մի յեզակի դեմք է՝ շնորհիվ հայ ճղճիմ իրականության համար արժեքավոր նորություն ներ-

^{*)} Ալ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ, «Միջայել Նալբանդյան», Հրատարակ. Հայկ. կենտրոն. Կոմիտասի, Մոսկվա, 1919, եջ 18.

կայացնող իր գաղափարներէ գրական տարրերի, վորոնք մինչեւ այժմ եւ չեն կորցրել իրանց թարմությունը: Յեւ այսքանն եւ բավական ե, վորպեսզի հայ մտավորականութեան ձախակողմյան թեփն ու հայութեան պրոլետարական տարրերն այսոր յերախտագիտորեն ծունը չոքեն խոշոր գրողի հիշատակին» (եջ 33):

Յես չեմ կանգնում Մարտունու գրքի ֆնացյալ կողմերի վրա:

Ծանր և հարատե հեղափոխական քաղաքական գործունեյությունը հնարավորություն չի ստեղծել Մարտունու համար՝ պարզաբանել ավելի մանրամասն Նալբանդյանի այնքան բնորոշ աշխարհայեցողութեան հիմունքները:

Բայց և այնպես, խիստ սեղմ և միաժամանակ չափազանց պարզ այն մտքերը, վոր արտահայտել ե նա Նալբանդյանի դավանած սոցիոլոգիական հայացքների մասին, հետաքրքրական ուղիներ են գծում Նալբանդյանի գործի հետագա տեսաբանների համար:

Իր մի ուրիշ հոգվածում, դառնալով նորից Նալբանդյանին, Ալ. Մարտունին վորոշ կապ ե հաստատում նրա և հետագա սերունդի մեջ: Խարազանելով հայ բուրժուական ինտելլիգենտի տրագիցիոն տիպը, նա գծում ե ընդհանուր տաղտկալի ֆոնի վրա Նալբանդյանի «խոշոր արձանը», վորը «խիզախ հեգնանքով վերից-վար նայում ե այդ բոլոր դաշնակցականներին, չարչիներին, վաճառականներին, վողբասացներին»:

«Նալբանդյանը, կարդում յենք միեփնույն հոգվածի վերջին մասում, տասնյակ տարիների, յերկար ժամանակների միջով ու հարյուրավոր, հազարավոր մեշտանական գլուխների վրայով մեզ ե նայում յեւ միանում ե արդի մարտնչող բանվորութեանը, նրան սատարող աղքատ գյուղացիութեան» *):

*) Տես՝ ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ. «Միք. Նալբանդյանն ու հայ ինտելլիգենցիան», «Պայքար», 1923. № № 12-13, եջ 2:

Ինչպես տեսնում ենք անուղղակի կերպով Ա. Մարտունին իր այդ պարբերությամբ կապում է մարտնչող Նալբանդյանին XX դարի մարտական եպոխայի հետ, և դրանով արդեն հաստատում է նրան ամուր հեղափոխական ֆունդամենտի վրա:

Ալ. Մարտունու գրաքննական գործերի մեջ խիստ կարևոր տեղ է բռնում նաև նրա դասախոսությունը «Հովհ. Հովհաննիսյանի, Ա. Ծատուրյանի և Հովհ. Թումանյանի բանաստեղծության հասարակական արժեքի մասին»: Այդ դասախոսությունը նա կարդացել է միջազգային պատերազմի գրեթե նախամուտին, 1914 թվի մարտի 8-ին, Մոսկվայի Պոլիտեխնիկական Մուզեոնի լսարաններից մեկում: Մեզ հասած հայտարարությունից տեղեկանում ենք, վոր այդտեղ ընդհանուր կերպով արծարծվել է «Գարուն» ժողովածուի մեջ արծարծված հոդվածի նյութը այն տարբերությամբ միայն, վոր դասախոսության մեջ առանձին տեղ է հատկացրվել նաև Հովհ. Թումանյանին: Հետագայում Թումանյանի ստեղծագործության այդ քննությունը նորից գրավում է Մարտունուն և առիթ է ծառայում նոր և ավելի լրիվ ուսումնասիրության համար:

Թումանյանի մասին գրել է, ինչպես հայտնի յե և Դ. Անանունը, վորը անվանել է հայ բանաստեղծին «անցյալի մեծարանքը» յերգող պոետ: «Հովհ. Թումանյանի քնարը, ասում է նա, յերգում է հասարակական մանկության այս կամ այն դրվագը...», «...Սասունցի Դավիթը» կամ «Լոռեցի Սաքոն» իրանց պարզությամբ պատճառում են գեղարվեստական հաճույք և թարմություն...»*) Ալ. Մարտունին չի բավականանում չափազանց ընդհանուր այդ բնորոշումով և բավական մանրամասն կանգնում է Թումանյանի այն գործերի վրա, վորոնք դուրս են բերում վոչ միայն «նահապետական» աշխարհը, այլևս «անցման» շրջանը: «Այանքի զարմանալի դիպեքտիկայով, շեշ-

*) Տես՝ «Գարուն» ժողովածու, Մոսկվա, 1912. Հատ. III ևջ 127—128.

տում ե Ա. Մարտունին, բանաստեղծը արձագանք ե տրվել յերկու տարբեր, սակայն իրար հաջորդող կարգերին՝ նահապետական-քնական յեվ կապիտալիստական փողային»*) Թումանյանը կարողացել ե պատկերել մեծ թափով հայ կյանքի դիֆերենցիացիայի առաջին շրջանի այս կամ այն յելեվեջը», կոչ ե արել «հաղթել հարստին և իշխանավորին» ու հենց դրա համար ել նրա «սոցիալական այդ գործերը դրական յերեվույթ են ներկայացնում և հայ բուրժուական գրականության ծոցում բացառիկ դիրք են գրավում»։ Ընդգծելով հայ բանաստեղծի «աշխատավորականության» ապադասակարգային բնույթն և պրիմիտիվիզմը, Ալ. Մարտունին շեշտում ե միաժամանակ և այն, վոր Թումանյանը «մաշելով անցման շրջանը, հին դասակարգերի քայքայման և նորի ծագման եպոխտն, անցնելով հայ գրականության հին շկոլայից, անխուսափելիորեն ըմբռնել ե հին կարգերի բացասականությունը»...

Այդ մեկնությունը դարձյալ մոտենում ե իր մի անկյունով այն տեսակետին, վոր իր ժամանակ արժարծել ե Մարտունին Միք. Նալբանդյանի մասին։

Նա չի ժխտում, չի բացասում ուսս նիհիլիստների կամ նորագույն անիշխանական քննադատների նման, այլ աշխատում ե հասկանալ և բացատրել «հին» կուլտուրական արժեքները վորոշ պատմական շրջանակի և պերսպեկտիվի մեջ։

Հայաստանի «գյուղական» ջիղը շատ լավ եր ծանոթ Ալ. Մարտունուն։ Նա շատ անգամ եր կոչ անում և հեղինակներին, և հասարակական գործիչներին լինել ավելի ուշադիր և նրբանկատ գյուղական իրականության նկատմամբ։ Հետաքրքրական ե այդ կողմից Ալ. Մարտունու քննական տեսությունը հայ նորագույն այսպես կոչված «պրոլետարական հեղինակների» մասին։

*) Ա. Ա. ՄԱՐՏՈՒՆԻ. «Հովհաննես Թումանյանի ստեղծագործության սոցիալական արժեքը»։ Թիֆլիս, 1923, եջ 32.

Ինչպես հայտնի է, բանաստեղծ Ազատ Վշտունու ձեռներեցությամբ 1920-ին մի խումբ յերիտասարդ բանաստեղծների ձեռնարկել էյին «Մուրճ» անունով գրական-գեղարվեստական մի հանդես: Իրապես «Մուրճ»-ի աշխատակիցները ձգտում էյին արվեստական կերպով ստեղծել Հայաստանում պրոլետարական գրականություն և արվեստ:

Մեր քննադատների շարքում դարձյալ Ալ. Մարտունին առաջինն է լինում, վոր ամենասուր քննադատության է յենթարկում գյուղական Հայաստանի եքսպատիվ յերիտասարդների «ինդուստրիալ» այդ պոեզիան: Ընկերական մտերիմ շեշտով նա հիշեցնում է նոր բանաստեղծներին, վոր գործարանների և այերոպլանների միորինակ նկարագրությունը գյուղական Հայաստանում չի կարող գեղարվեստական ստեղծագործության առարկա դառնալ և պիտի կրե արվեստականության դրոշմ: Քննադատելով «Մուրճ»-ի շուրջ խմբված պրոլետարական գրողներին Ա. Մարտունին կոչ է անում նրանց ավելի մեծ ուշադրություն բեվեռել իրական Հայաստանի վրա, հայ գյուղի և գյուղացիության կյանքի վրա ու ավելի մեծ թափով կառչել «հողին» և կենդանի իրականության: Ժխտելով «պրոլետարական» գրականության մեխանիքական և արվեստական պատվաստումը մի իրականության մեջ, վոր տակավին հեռու յե արդյունաբերական յերկիրներին հատուկ կոլորիտից, Ալ. Մարտունին ընդգծում է առանձին ույժով այն միտքը, վոր պրոլետարական գրողների արվեստական ճիգերը դատապարտված են կատարյալ անհաջողության և անկման:

Դրա համար ել իր մասնավոր խոսակցությունների ժամանակ նա միշտ առանձին տեղ եր հատկացնում Գուրգ. Մահարուն հենց նրա համար, վոր վերջինը կարողացել եր կտրվել ռուսական պրոլետարական հեղինակների տաղակալի կրկնություններից ու հակառակ ընդհանուր «մոդային» առաջին փորձն եր արել մոտենալու հայ գյուղական միջավայրի լուսաբանությանը նոր տեսակետից:

* * *

Մեր տեսությունը յերկարացավ:

Յես չեմ կանգնում այլևս ընկ. Մարտունու ուրիշ հողվածների և ակնարկների վրա:

Նրա թողած գրական ժառանգությունը խիստ մեծ է, և կարոտ առանձին, ավելի մանրամասն տեսության: Իմ նպատակս եր շեշտել ա՛յն, Վոր Մարտունին առաջինը լինելով հայ նորագույն մարքսիստական քննադատության շարքերում, միաժամանակ հատկանշվում է իր միշտ ինքնուրույն մտեցումով դեպի քննության առարկան:

Մարքսիստ լինելով հանդերձ, նա խուսափել է այն միակողմանիությունից, Վորը նոր ուսա գրականության մեջ կոչվում է «շուլյատիկովշչինա» և Վորի բնորոշ ներկայացուցիչն է յեղել մեզ մոտ տխրահռչակ Իշխանյանը: Յեվ միաժամանակ միշտ կարողացել է ասել իր սեփական խոսքը ու շեշտել իր առանձին տեսակետն ու վերաբերմունքը:

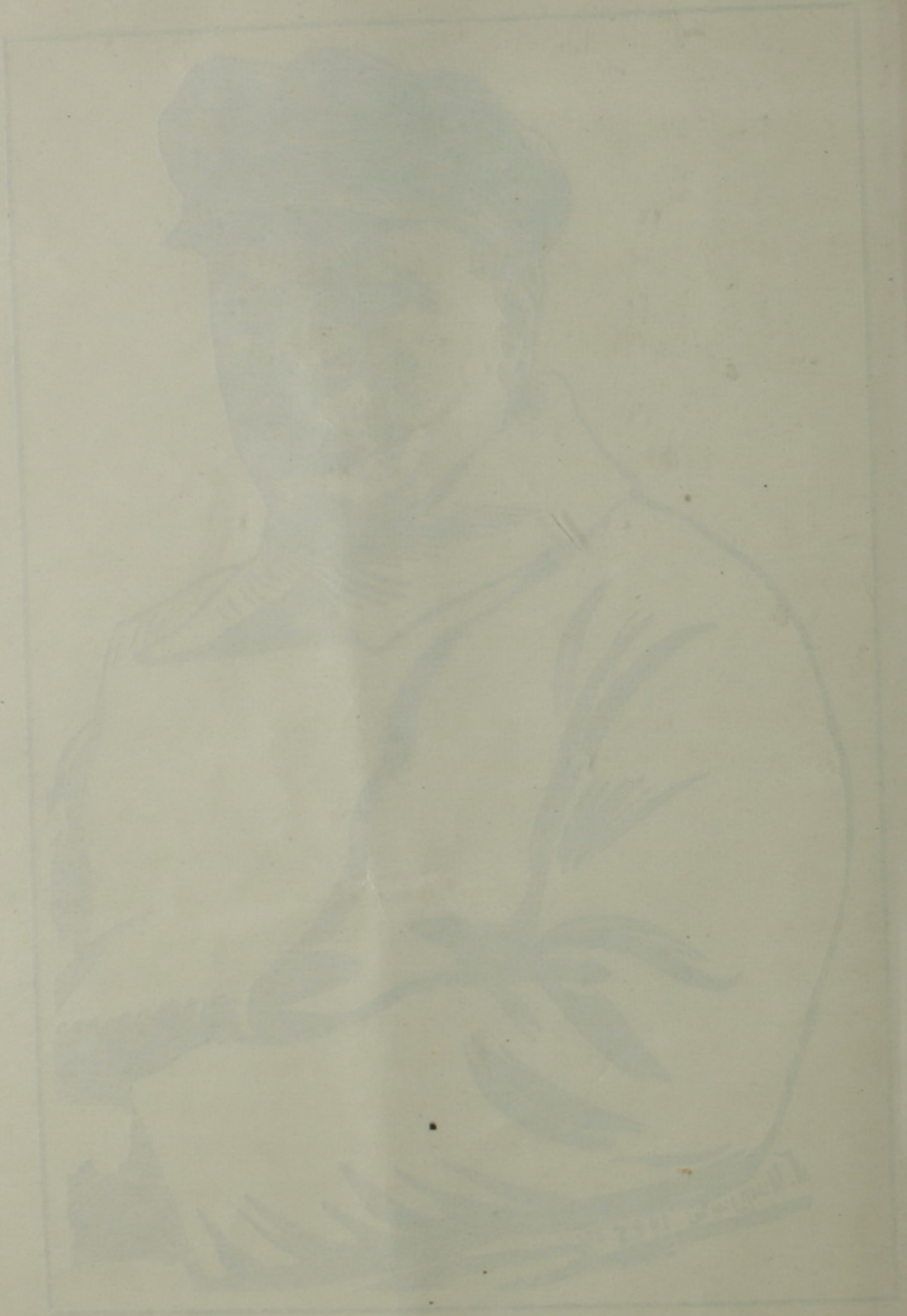
Դրա համար ել նրա նույնիսկ կարճ հողվածներն ու սեղմ տեսությունները մարքսիստական հրապարակախոսության սկզբնական շրջանը բնորոշելով հանդերձ—կարելի է Վոր նյութ են մատակարարում հայ նոր գրականության տեսական վերլուծության համար և գծում են մարքսիստական մեր հետագա քննադատության ուղին:

Ա. Կարինյան.

Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

1924 թ.

ST. JOHN'S COLLEGE

1921

ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆԻՆ Խ. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՅԵՎ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

(Հուշեր)

1.

Անդրկովկասյան ժողովուրդների աշխատավոր զանգ-
վածները 1925 թ. մարտի 22-ին կորցրին իրենց լավա-
գույն դեկավարներից մեկին—Ա. Մյասնիկյան-Մարտու-
նուն:

Ողային տարերքը լիովին նվաճած չլինելու հետե-
վանքով, մարդկային գիտելիքների տակավին շոշափելի
թերության շնորհիվ, «Յունկերս» ողաչու մեքենան հրդե-
հով բռնվեց, և բոցերում ածխացավ Ա. Մյասնիկյանը:

Ձկա այլեւս այդ խոշոր կուսակցական, քաղաքական
և հասարակական գործիչը: Ձի նայում նրա խոհուն, պայ-
ծառ դեմքը, չի հնչում նրա սուր և սահուն ձայնը, չի
շարժվում նրա հատուկ, խարազանող և վոգեշնչող գրիչը,
չի գործում նրա պարզ, հարուստ և փայլուն միտքը:

Սակայն Մարտունին իր ամբողջ հասակով կանգնած
է մեր առջեւ: Նրա գործերի, ստեղծագործական կարո-
ղության արդյունքների մի խոշոր շարան պարուրում է
մեր հիշողությունը: Այսօր այդ հիշողության բովանդա-
կությունը կարող է կրել ընկերական և մտերմական կա-
պերի կնիք, և վորքան ել ջանաս նրա վողբերգական մա-
հից հետո անցած մի ամսյա ժամանակի ասպեկտում անա-
չառ լինել, այնուամենայնիվ, սեփական հույզերը և զգաց-

մունքները պետք է ճշշեն հոգիդ և այս կամ այն կերպ սուբյեկտիվ գունավորում տան հուշերիդ:

Այդպիսի յե մարդկային հոգեբանությունը:

Մարտունու գիտական կենսագրությամբ ապագայում զբաղվողները, Հայաստանի և Անդրկովկասի կոմունիստական շարժման ապագա պատմագիրները, Հոկտեմբերյան Հեղափոխության նախապատրաստման և հաղթանակի համար ապրած ու գործած մարտիկների սոցիալական արժեքը հետազոտողները, սուբյեկտիվ ապրումներից ազատ լինելով, անկասկած ավելի ոբյեկտիվորեն կարժեքավորեն Մյասնիկյանի յերախտիքը և նշանակությունը Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունների Միության բանվոր դասակարգի ազատագրական պայքարում:

Հավակնություն չունենալով այս հոգվածի նյութ դարձնել Ա. Մյասնիկյանի 20-ամյա հեղափոխական, կուսակցական և հասարակական գործունեյության վորեվ շրջանը, հետազոտության իմաստով, մենք ամփոփում ենք մեր հուշերը տպավորությունների շրջանակում, սահմանափակվելով 1921—1925 թ. ժամանակամիջոցում:

2.

Խորհրդային Հայաստանում 1921 թ. փետրվարի 17 շարժված հակահեղափոխական հիդրայի գլուխը ջախջախված է: Դաշնակցության՝ հայ ժողովրդի գլխին բերած արկածների շղթայի վերջին ողակը՝ փետրվարյան ապստամբությունը, պատռվել է Հայաստանի բանվորի, կարմիր զինվորի և չքավոր գյուղացու ձեռքով: Հեռավոր Արխանգելսկից մինչև Յերեվան Խորհրդային տերիտորիայի և վոչմի գավառին այլեվս զգալի վտանգ չի սպառնում: Հայաստանի հակահեղափոխությունը գլխեկորույս, կազմալուծված ու քայքայված չվել և Զանգեզուր, ապավինելով «փրկարար» Նժդեհին և Սյունիքի «անառիկ» լեռներին, թողած Հայաստանի դաշտերում ու լեռներում սովալլուկ վորբեր, աստանդական գաղթականներ, դիակներ ի կույ-

տեր, ավերված շենքեր: Այս դժոխային պատկերի հանդեպ Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցությունը մի վայրկյան անգամ չվարանեց վերստին իր ձեռքն առնել Հայաստանի բանվորա-գյուղացիական մասսաների ազատագրական կռվի, տնտեսական և կուլտուրական շինարարությունների ղեկը: Անդառնալի կերպով Կոմունիստական Կուսակցության ղրոշակին եյին փարել Հայաստանի աշխատավորական լայն զանգվածները: Նրանց դեպի Կոմունիստական Կուսակցության ղեկավարությունն եր մղել անցյալի դառն փորձը, դասակարգային արթնացած գիտակցությունը, այն խորն համոզմունքը, վոր Կոմունիզմի ուղիներով միայն իրենց յերկիրը կարող ե վերածնվել, իբրև մի տնտեսական և կուլտուրական միավոր: Ազգային ընդհարումներից և դասակարգային ճնշման կապանքներից ազատագրվելու ձգտումն ու քաղաքակիրթ մարդկության կուլտուրական նվաճումներին հարակից լինելու պոտենցիալ կամքն եր, վոր Հայաստանի բանվորին և չքավոր գյուղացուն դարձրել եյին Կոմունիզմի մարտիկներ: Այդ ձգտումն ու կամքը կարոտ եյին մարմնավորման և կենսագործման: Յեվ բանվորա-գյուղացիական հաստատուն հողի վրա Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցությունը ձեռնամուխ ե լինում Հայաստանի աշխատավորության կյանքի նոր բովանդակության ստեղծագործությանն ու նրա նոր ձևերի կաղապարմանը: Այդ համառ և ծանրակշիռ աշխատանքը մեր յերիտասարդ Կուսակցությունից պահանջում եր հմուտ և փորձառու ղեկավարներ: 1921 թվի մայիսի 1-ին Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցությունը և Հայաստանի աշխատավորությունը ստանում են հեղափոխության հնոցում կոփված այդ ղեկավարներին՝ հանձինս ընկ. ընկ. Ա. Մյասնիկյանի (Մարտունու) և Ս. Լուկաշինի (Սրապիոնյանի):

Յերկու ընկերների Հայաստան գալը մեր հակառակորդներն արտասահմանում վորակում եյին, վորպես թորհրդային Ռուսաստանի գործակալության հաստատումն Հա-

յաաստանում և սրա գաղութայնացում: Այս խարդախ սուտը վոչ միայն հակահեղափոխական մի հերյուրանք եր՝ վարկաբեկելու Հայաստանի Պորհրդային կառավարությունը, այլ և հայ բուրժուազիայի և նացիոնալիզմի «գործակալային» եյության հոգեբանական արտացոլումն էր:

Հայ բուրժուազիան և նրա քաղաքական կազմակերպությունները տասնյակ տարիներ իմպերիալիստական այս կամ այն պետության գործակալի դերն են խաղացել Մերձավոր Արևելքում: Յեվ այժմ ել նրանք չեն հրաժարվում այդ դերից: Նման դրությունը ծնել է նրանց մեջ «գործակալային» գիտակցություն ու հոգեբանություն և այդորինակ գիտակցությամբ ու հոգեբանությամբ եր, լոր նրանք մոտեցան ընկ. ընկ. Մարտունու և Լուկաշինի Հայաստան գալուն՝ Մոսկվայից:

Սակայն Հայաստանի այդ յերկու խոշոր պետական, քաղաքական և հասարակական գործիչները նոր չեյին կապվում հայկական հասարակայնությանը: Դեռ պատանեկական հասակից նրանք նետվում են հայ բանվորության հեղափոխական պայքարի ասպարեզ, ըմբռնելով այդ պայքարն իբրև Ռուսաստանի բանվորության ազատագրական մեծ գործի մի անբաժան մաս:

Յեվ այն հանգամանքը, լոր Հայաստանի աշխատավորությունը և սրա հետ ձեռք ձեռքի ընթացող հայ մտավորականության ազնիվ մասը անեծքով ու զայրույթով են վերհիշում հայ բուրժուազիայի գործակալային դերը հայ հասարակական կյանքի անցյալի նկատմամբ ու համախորժված կոմունիստական կուսակցության դրոշի ներքո կառուցում են իրենց նոր կյանքը նրա նիշած ուղիներով, — դա լավագույն պատասխանն է հայ բուրժուական նացիոնալիզմի հակահեղափոխական հերյուրանքների ընկ. ընկ. Մյասնիկյանի և Լուկաշինի Ռուսաստանից Հայաստան տեղափոխվելու առիթով:

Ալ. Մարտունին Հայաստան յեկավ, գլխավորելու Հայաստանի պետական իշխանությունը: Մինչ Հայաստան

գալը նա արդեն ձևակերպված, փորձառու ղեկավար եր
խորհրդային, զինվորական և կուսակցական այլևայլ աշխա-
տանքների բնագավառներում: Հայաստանի պետական ղե-
կը նա ստանձնեց այնպիսի պայմաններում, յերբ հարկ
կար ցուցաբերելու խոշոր ղեկավարի կարողություններ:
1920 թվի նոյեմբերին ծնունդ առած խորհրդային պետա-
կան ապարատը, վերականգնելով 1921 թ. ապրիլի 2-ին,
ծայր աստիճան թույլ եր և անկազմակերպ. նախկին հե-
ղափոխական կոմիտեների (հեղկոմների) սիստեմը, թե իր
գոյության կարճ ժամանակահատվածի տեսակետից և
թե ըստ իր ձևի չեր կարող լայն աշխատավորական
զանգվածներ ընդգրկել: Մասսայական որգանները—խոր-
հուրդների բացակայությունը զգալի խոչընդոտ եր՝ առա-
ջադրելու և լուծելու այն բազմաթիվ հրատապ ու անհե-
տաձգելի շինարարական խնդիրները տնտեսական և կուլ-
տուրական բնագավառներում, վորոնք կանգնած էին
Հայաստանի աշխատավորության առջև իրենց ամբողջ
հասակով: Իր առաջին իսկ ճառում՝ արտասանած Յերե-
վանի կուսակցական և արհեստակցական կազմակերպու-
թյունների միացյալ նիստին, յեթե չեմ սխալվում մայիս
մեկին, Մյասնիկյանը նիշեց այդ կարևոր հանգամանքը և
կուսակցության առաջ դրեց խորհուրդների սիստեմին անց-
նելու անհրաժեշտության խնդիրը, իբրև հրամայական մի
պահանջ: Չգիտեմ, արդյո՞ք մի վորևե տեղ լիովին արձա-
նագրված ե այդ ճառը, թե հարկ պիտի լինի հիշողությամբ
միայն այն վերարտադրել, սակայն անհրաժեշտ ե ընդգը-
ծել, վոր դա կոմունիստական կուսակցության և Խորհրդ-
դային իշխանության Հայաստանում վարելիք քաղաքա-
կանության մի ամբողջ պլատֆորմ եր, վոր հետագայում
ավելի շեշտված բնույթ ստացավ համահայաստանյան ան-
դրանիկ համագումարին—1922 թվի հունվարի 30-ին ներ-
կայացրած Մյասնիկյանի ղեկույցում՝ «Մեր քաղաքակա-
նության ու հերթական խնդիրների մասին»: Այդ ղեկույ-
ցի մեջ Հայաստանի պետության ղեկավարը նիշեց Հայաս-

տանի քաղաքականութեան ու տնտեսական շինարարութեան ընդհանուր ուղիները.

...«Հին կառավարութիւնից մենք ստացանք քանդված յերկիր,—ասում է Ա. Մարտունին,—քայքայված ժողովուրդ: Պետք էր նախ կարգի բերել ա՛յն և ապա անցնել շինարար աշխատանքի: Յերբ այս խնդիրը դրինք իմք և մեր կետ նպատակ, մեր արտաքսված թշնամիները կամ յերկրի զանազան անկյուններում ապաստանած թշնամիները այստեղ ու այնտեղ հակահեղափոխական բռնկումներ եյին առաջ բերում, վորպեսզի յերկիրը հասցնեն վատթարագոյն դրութեան»: (Ա. Մարտունի, Խորհրդային Հայաստանի ուղին, եջ 6, Պետական Հրատարակչութիւն, Թիֆլիզ, 1914 թ.): Շինարար աշխատանքի հանգիստ պայմաններ կարելի յեր ստեղծել լոկ այն դեպքում, յետ առաջին հերթին վերջ տրվեր 1921 թվի ապրիլի 2-ին Ձանգեգուր ապաստանած Հայաստանի ջարդված հակահեղափոխութեան վերջին մնացորդներին: Այն ժամանակ Հայաստանում գտնված ռուսական և հայկական զինական ուժերի քանակի և մարտական կարողութիւնների տեսակետից առանձին վոչ մի դժվարութիւն չեր ներկայացնում Ձանգեգուրի լեռներին կառչած Ս. Վրացյանի և Նժդեհի բարոյալքված ու կազմալուծված խմբապետական թափթըփուկների լիկվիդացիան դենքի ուժով: Սակայն Մյանսիկյանը և՛ վորպես վողջ պետական կյանքի ղեկավար, և՛ մասնավորապես, վորպես զինվորական գործերի ժողովրդական կոմիսար՝ ասլըում էր այն գիտակցութեամբ, թե Ղամարլույի, Ախտայի և այլ շրջաններում տեղի ունեցած քաղաքացիական պատերազմի հետևանքով առաջացած տակավին թարմ ավերածութիւններին, Ձանգեգուրի հակահեղափոխութիւնը զինական միջոցներով լիկվիդացիայի յենթարկելու դեպքում, կարող են ավելանալ նոր ավերածութիւններ և նոր զոհեր՝ աշխատավոր գյուղացիութեան շարքերից: Ահա թե ինչու Հայաստանի կոմունիստական կուսակցութիւնը և կառավարութիւնը գործադրում են

բոլոր հնարավոր միջոցները՝ «վերացնելու կռվի հնարավորությունը» ըստ Ա. Մարտունու արտահայտության:

...«Դաշնակները չեյին կարող հաշտվել այն մտքի հետ, վոր այս յերկրում լինի խորհրդային իշխանություն: Նրանք անցյալ հունիս-հուլիսին զենք վերցրին մեր դեմ Ջանգեզուրում: Սակայն մենք համբերատար յեղանք, գնացինք նախ նրանց մոտ՝ վերացնելու կռվի հնարավորությունը, բայց թշնամին առաջինը յեղավ, վոր թե՛ փետրվարին Յերևանում, և թե՛ Ջանգեզուրում նախահարձակ յեղավ, նմանվելով առակի այն գայլին, վոր միշտ դեպի անտառն է նայում: Մենք պիտի զսպեյինք այդ գայլին և զըսպեցինք՝ Կարմիր Բանակի շնորհիվ» (նույն տեղը, եջ 9):

Տողերիս գրողին վիճակվեց «այդ գայլին զսպող» Կարմիր Բանակը հետ մտնել Ջանգեզուր: Նժդեհի կառավարության թողած թուուցիկները, վոր մեր ձեռքն ընկան, Հայաստանի կառավարության «համբերատար» քաղաքականությունը բացատրում էյին իբրև Խորհրդային իշխանության թուլություն, մինչդեռ եյապես, Ջանգեզուրից նախահարձակ լինելը Դարալագյազի վրա վոչ այլ ինչ էր, յեթե վոչ մի վերջին հուսահատ փորձ՝ ուղղմական շարժողության մեջ դնելու Նժդեհի քայքայված զորամասերը, անվտանգ փախուստը դեպի Պարսկաստան ապահովելու նպատակով:

Ջանգեզուրը ևս ազատված է խմբապետական հորդաններից. վողջ յերկրում վերահաստատված է հեղափոխական կարգը. շինարարական խնդիրներն են, վոր իրենց ամբողջ ընդարձակությամբ ծավալված են խորհրդային կառավարության առջև: Այդ խնդիրների կենսագործման հարցում կարող է պիտանի լինել հայ մտավորականության վորոշ շերտը, վորի մի մասը, դաշնակցական չլինելով հանդերձ, զոհ էր դարձել դաշնակցության պրովոկացիային ու փախել Պարսկաստան, իսկ մյուս մասն ապրում էր յերկրի սահմաններից դուրս՝ հայկական գաղութներում: Մյանսիկյանը առաջադրում է այն հարցը, թե անհրաժեշտ

ե այդ ցրված մտավորական ուժերից լավագույն և պիտանի խավը կենտրոնացնել Հայաստանում և ոգտագործել պետական կյանքի այլևայլ գավառներում: Վորպես զինվորական գործերի կոմիսար, զինվորական գործունեյության խոշոր փորձառությամբ ոժտված և Ռուսական Կարմիր Բանակի ականավոր գործիչներից մեկը, Մյասնիկյանը լավ գիտեր, վոր Խորհրդային Հայաստանի Կարմիր Բանակի ստեղծման և կազմակերպման գործում ոգտակար դեր կարող ե խաղալ դաշնակցական բանակի սպայության այն մասը, վոր կըհամաձայնի յենթարկվել Խորհրդային իշխանությանը և աշխատել նրա ղեկավարության ներքո: Այդ գիտակցությամբ նա հրավիրում ե Կարմիր Բանակի շարքերը մի քանի ամիս առաջ Հայաստանից Ռուսաստան աքսորված սպաների մի մասը:

Հեղափոխությունը լիովին հաղթանակեց վոչ միայն Հայաստանում, այլև Խորհրդային վողջ տերիտորիայում. Խորհրդային հանրապետությունները մտան զարգացման նոր փուլը՝ խաղաղ աշխատանքի փուլը: Խորհրդային հանրապետությունների այդորինակ ներքին դրությունը զուգահեյվեց Հայաստանի պատմության այն շրջանին, յերբ Մյասնիկյանին վիճակվեց գլխավորելու Հայաստանի քաղաքական ու պետական կյանքը և վարելու նրա պետական մեքենան: Կանգնած այդ մեքենայի գլուխ նա իրականացնող հանդիսացավ Խորհրդային իշխանության այդ նոր փուլի պահանջի, վոր եր՝ լծել Հայաստանի աշխատավոր մտավորականությունը բանվորա-գյուղացիական զանգվածների շինարարական աշխատանքին:

Յեվ յեթե այսուր Հայաստանի աշխատավոր մտավորականությունը գործակցում ե աշխատավորական մասսաների հետ, տրամադրում իր ուժերը յերկրի տնտեսական և կուլտուրական շինարարության գործին, յեթե որ ավուր գաղութահայ ինտելիգենցիան ավելի ու ավելի յեդիմադարձ լինում դեպի Խորհրդային իշխանությունն ու Հայաստանը և ձգտում մասնակից դառնալու Հայաստա-

նի աշխատավորութեան ծավալած շինարարութեանը, — աշխատավորութեան և ինտելիգենցիայի այս ամբողջող կապի գաղափարի արծարծման ու կենսագործման նախաձեռնութիւնը, նշանավոր չափով անկասկած, պատկանում է Ա. Մյասնիկյանին:

Քիչ դեր չխաղաց Ա. Մարտունին շինարարական աշխատանքի հիմքերը գցելու և ընդհանուր ղեկավարող ըսկզբունքները մշակելու խնդրում: Վորպես տեսաբան-բայլ-շեխ, վորպես լենինյան դպրոցի աշակերտ, նա չափազանց ճիշտ եր ըմբռնում այն հանգամանքը, վոր բանվորութեան և աշխատավոր գյուղացիութեան սերտ դաշինքն է, վոր կարող է և պետք է ապահովի բանվորութեան դիկտատուրան ու սոցիալիստական կենսաձևերի կառուցումը: Թե իր հրապարակային յեւույթներում, թե իր հրապարակախոսային հոդվածներում և թե գործնական աշխատանքի ընթացքում առավելապես շեշտակի յեր դնում նա գյուղացիութեան և բանվորութեան դաշինքի հարցը Խորհրդային Հայաստանի կոնկրետ պայմաններում: Տեղյակ լինելով այդ պայմաններին, ուսումնասիրած հայկական իրականութիւնը, քաղաքի և գյուղի սերտ կապի խնդիրը նիշեց նա Հայաստանի համար, վորպես ամենահրատապ խնդիր դեռ այն ժամանակ, յերբ այդ խնդիրը իր ամբողջ հասակով նոր տնտեսական քաղաքականութեան պայմաններում նոր եր ծառանում Խորհրդային Ռուսաստանի բանվորութեան և նրա առաջապահի՝ Ռուս. Կոմունիստական կուսակցութեան առջև: «Մեր հոգսերից ամենախոշորն է, — ազդարարում է Մարտունին Հայաստանի բանվորա-գյուղացիական խորհուրդների \ համագումարին, — քաղաքի բանվորութիւնը կապել գյուղացիների հետ, վորովհետեւ առանց այդ յերկու ույժի կենդանի փոխհարաբերութիւնների չենք կարող տեր դառնալ այս յերկրին: (Նույն տեղը, էջ 10, ընդգծումը մերն է Դ. Ս.): «Այդ յերկու ույժի կենդանի փոխհարաբերութիւնների» հոգսը, հետագայում, Թիֆլիզ փոխադրվելուց հետո, Մարտունուն ել ավելի ուժեղ թափով է զբա-

դեցնում և նրա համար, իբրև Անդրկովկասի կուսակցական և քաղաքական կյանքի ղեկավարներէից մեկի, դառնում եմի «հոգս» անդրկովկասյան ծավալով: Ինչպես Հայաստանում, այնպես ել ամբողջ Անդրկովկասում, տնտեսական կյանքի վերականգման ու զարգացման զուգընթաց, կոմունիստական կազմակերպությունների կրթա-լուսավորական աշխատանքի շնորհիվ, կապը քաղաքի և գյուղի միջև գնալով ավելի ու ավելի յե ամրանում: Յեւ այս խոշորագույն գործում վիթխարի յե Մյասնիկյանի յերախտիքը: Նրա նիշած ուղիներով ե, վոր Հայաստանի կոմունիստական կուսակցությունը և Խորհրդային իշխանությունը ձեռնամուխ յեղան լենինյան հիմնական պատգամներից մեկի՝ բանվորության և գյուղացիության դաշինքի կենսագործման:

Ա. Մյասնիկյանին միշտ զբաղեցնող հոգսերէից մինն ել աշխատավորական լայն մասսաների կուլտուրական առաջխաղացության խնդիրն եր: Նա Հայաստան յեկավ՝ պատկառելի տեղ գրաված հայ մարքսիստական մտքի ապարիզում: Ա. Մարտունի անունով նա արդեն հայտնի յեր կովկասահայ բանվորության գիտակից մասին, վորպես տաղանդավոր հրապարակախոս, վորը մարքսիզմը, իբրև միջազգային բանվորության աշխարհայացք, կապում եր հայ հասարակայնության կոնկրետ պայմաններին և նրա լույսով վերլուծում այդ պայմանները: Խորապես համոզված ինտերնացիոնալիստ լինելով հանդերձ, նա միշտ կենդանի յեր պահում իբ կապերը հայ բանվորական շարժման և հասարակական կյանքի հետ: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո, յերբ նա ականավոր տեղ գրավեց Ռուսաստանի բանվորության հեղափոխական պայքարի ընթացքում, նա չխզեց իր կապերը հայ հասարակական շարժումից, ընդհակառակը հենց այդ շրջանումն ե, վոր լույս են տեսնում նրա յերկու աշխատությունը «Ազգային հարցը» և «Միքայել Նալբանդյանը»: Հանձինս Ա. Մարտունու ամբողջացած եր հետևողական, մինչ ուղն ու

ծուծն ինտերնացիոնալիստ հեղափոխականի, լենինականի տիպը՝ պատրաստ ու ձգտող մասնակցելու և ղեկավարելու, գործով ու խոսքով, այն ազգի աշխատավորության ազատագրական պայքարը, վորի ծոցից եր նա յեկել: Այս գիծը նրա բնավորության հատկանիշ կողմերից մեկն եր, վոր, անշուշտ, պետք ե որինակ ծառայի ինտերնացիոնալիստական վոգով այժմ դաստիարակվող մեր յերիտասարդ սերունդի համար:

Մյանսիկյանը կուլտուրատրեգեր եր բառիս ամենաընդարձակ իմաստով: «Լուսավորության գործը թողած՝ միմիայն տնտեսական և այլ խնդիրներով զբաղվել չենք կարող» — զեկուցում ե նա Հայաստանի Խորհուրդների անդրանիկ համագումարին: Լուսավորության խնդիրները Հայաստանում և Անդրկովկասում պակաս չափով չեյին զբավում նրա ուշադրությունը, քան «տնտեսական և այլ խնդիրները»: Նրա որով եր և նրա ջերմ մասնակցությամբ ու հովանավորությամբ, վոր Հայաստանում հիմք դրվեց պետական համալսարանի, մատենադարանի, թանգարանի, թատրոնի, և այլ կուլտուր-կրթական հաստատությունների:

Հիշում եմ, թե ինչպես վոչ միայն արտասահմանում գտնվող մեր քաղաքական հակառակորդներն եյին հանդիմանում Հայաստանի Խորհրդային կառավարությանը կուլտուրական ձեռնարկություններ ստեղծելու վրա գործադրվող ծախքերի համար, այլև մեր կոմունիստ ընկերները կուլտուրական շինարարության այն ձեռներեցությունը, վոր, սնկաակած, առաջին հերթին պատկանում եր Մյանսիկյանին, համարում եյին վոչ անհրաժեշտ և այն ժամանակվա հրատապ պահանջներից բղխող: Մյանսիկյանը յետ եր վանում մեր քաղաքական հակառակորդների նման «հանդիմանությունները» և կոմունիստական կազմակերպություններին բացատրում կուլտուրական ու կրթութա-լուսավորական խնդիրների կարևորությունը: «Յեռամյա սոցիալիստական Հայաստանի առորյա խնդիրները նիշելով, նա այդ խնդիրների շարքում վոչ պակաս աջառ-

նապատվութիւնն ե հատկացնում ժողովրդական լուսավորութեան խնդրին, գտնելով, Վոր «Հողը լավ մշակել, սլառ-շաճ հագուստով ման գալ և կուշտ ապրել կարող ե նա, ով ունի գիր, գրականութիւն, ունի վարժ և թափանցող միտք, ով իր նիստ ու կացի մեջ դիտե կիրառել կյանքի ու զարգացման գոնե ամենակարեւոր և շատ ընդհանուր որեւնքները կամ «կանոնները»:

Յեւ ներկայիս Հայաստանի աշխատավորութիւնը ընթանում ե կրթութեան, լուսավորութեան այն ուղիներով, Վոր գծել ե նրա համար նրա սիրած առաջնորդը—Ալ. Մարտունի-Մյասնիկյանը:

Բանվորա-գյուղացիական պետութեան հիմքը Հայաստանում չեր կարելի ամրապնդել և աշխատավոր զանգվածների սոցիալիստական շինարարութեան հաստատուն նախապայմաններ ստեղծել, յետե այդ զանգվածները յեղբայրական կապերով չկապվեյին իրենց հարևան Խորհրդային յերկրների աշխատավոր մասսաների հետ և խաղաղ կենակցութեան փոխհարաբերութիւններ չստեղծեյին Վոչ Խորհրդային յերկրների՝ մասնավորապես Տաճկաստանի հետ: «Ներկա Խորհրդային Հայաստանը յեղել ե միակ յերկիրը, Վոր կարողացել ե մի տարվա ընթացքում խաղաղութիւն հաստատել իր յերկրում, դաշն կապելով հարևանների հետ և պահպանելով Հայաստանի ժողովրդի ֆիզիքական գոյութիւնը: Այս տեսակետն ունենալով, մենք գնացինք Ղարս, դաշն կապեցինք թիւրքերի հետ, Վորոնք համարվում եյին Հայաստանի դարավոր թշնամիները... Նույն միջազգային քաղաքականութիւնը մենք տարանք Վրաստանի և Ադրբեյջանի վերաբերմամբ: Նախկին կառավարութիւնը նրանց հետ ել շարունակ կովի մեջ եր: Մեր որով վերջացան այդ վեճերը և այժմ կովկասյան Խորհրդային բոլոր հանրապետութիւններն ապրում են յեղբայրաբար: Նորերս մենք ցանկութիւն հայտնեցինք, Վոր կովկասյան հանրապետութիւններն իրար հետ դաշն կապեն՝ ստեղծելով Խորհրդային Ֆեդերացիա» (Ալ. Մար-

տունի. Խողհրդային Հայաստանի ուղին. Պետական Հրատարակչութիւն. Թիֆլիզ 1924 թ. եջ 7.):

Իր անմիջական ղեկավարութեամբ Հայաստանի աշխատավոր ժողովրդի յեղբայրական կապերն ամրացնելով հարևան յերկրների աշխատավոր մասսաների հետ, Ալ. Մյասնիկյանը հետագայում յեղավ Անդրկովկասի Ֆեդերացիան ստեղծելու և ա՛յն ամուր հիմքերի վրա դնելու մեծ գործի ջերմ պաշտպաններից ու իրականացնողներից մեկը:

Անդրկովկասի բանվորութիւնը 1905 թվից սկսած մինչև 1917 թիվը միահամուռ ուժերով եր պայքարում ցարական ճնշող լծի դեմ: Բաքուն Անդրկովկասի այն վայրն էր, ուր այլազգի բանվորութեան միասնական պայքարը ցարիզմի և կապիտալի դեմ առաջին հերթին եր գտնում իր արտահայտութիւնը: Չնայած ցարական կառավարութեան Անդրկովկասում վարած քաղաքականութեան, մի քաղաքականութեան, վորի նպատակն էր բաժան-բաժան անել այլազգի աշխատավոր ժողովուրդները, հրահրել ազգային գժտութիւնները՝ իր հիմքերն անխախտ պահելու համար, այնուամենայնիվ Անդրկովկասի բանվորութիւնը իր դասակարգային պայքարի մեջ մի միաձույլ ամբողջութիւն էր ներկայացնում: 1917 թվին խորտակվեց ցարական լուծը: Անդրկովկասի իշխանութիւններն անցավ իրենց «սոցիալիստներ» հորջորջող մենշևիկների, եսերների և դաշնակցականների ձեռքը: Սակայն այդ «սոցիալիստները» հետևողական հաջորդներ հանդիսացան ցարական ազգային տարանկման քաղաքականութեան՝ ավելի վատթար ձևով: Ինչպես Անդրկովկասյան Սեյմի, այնպես ել յերեք ազգային հանրապետութիւնների գոյութեան ուրով, հանրապետութիւններ, վորոնցից յերկուսի՝ Վրաստանի և Հայաստանի մեջ իշխանութիւնը գտնվում էր սոցիալիստական վերնազգեստով ծածկված, բայց եյապես ներսված ազգայնական կառավարութիւնների ձեռքը, սրբանց հրահրումներով ու ղեկավարութեամբ ազգային գրժ-

տություններն ել ավելի ծավալ առան։ Յեւ ինչ տվեց
յերեք ազգային պետությունների նացիոնալիստական կա-
ռավարությունների յեռամյա իշխանությունը,—«Արյուն,
պատերազմ, արցունքներ, աղքատություն և վողջ Անդր-
կովկասի հարստության և նյութական ու հոգևոր կուլ-
տուրայի կործանում» (Ա. Մյասնիկյանի ճառից՝ Ադրբե-
ջանի խորհուրդների չորրորդ համագումարին 1925 թ.
մարտի 2-ին)։ Խորհրդային իշխանությունը, վերջ տալով
ազգային ընդհարումներին, պետք է ստեղծեր պետական
այնպիսի ձև Անդրկովկասում, այլ կերպ ասած, անդրկով-
կասյան աշխատավոր ժողովուրդների այնպիսի փոխհարա-
բերություններ, վորոնց որով նրանք մի կողմից զորեղ
լինելին իրենց դասակարգային պայքարի մեջ, մյուս կող-
մից փոխադարձ ոգնության ու աջակցության միջոցով
ավելի լայն հնարավորություններ ստեղծելին տնտեսա-
կան և կուլտուրական բարգավաճման համար։ Այսպիսի
պետական ձև կարող եր լինել և յեղավ Անդրկովկասյան
ժողովուրդների Ֆեդերացիան։

...«Յեւ այսօր,—ասում է Ալ. Մյասնիկյանը Անդր-
կովկասյան Ֆեդերացիայի յերրորդ տարեդարձի առթիվ,
—մեր փառունակ Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի յեր-
րորդ տարեդարձի որը մեզանից յուրաքանչյուրը մի ցան-
կություն ունի,—եւ ավելի ամրացնել այդ միությունը,
եւ ավելի ամրացնել կապը անդրկովկասյան ժողովուրդ-
ների միջև, վորպեսզի խորը թափանցել ժողովրդական
մասսաների խորքերը և այնպիսի հաղթանակներ տանել,
վոր ապագա սերունդը մեզ չարը չհիշի, այլ ասի՝ «Այո,
մի ժամանակ ապրել են մարդիկ, վորոնք իրենց ժամա-
նակի լավագույն մարդիկ են յեղել! Այդ—կասեն մեր Խոր-
հուրդների, մեր լավագույն բանվորների, լավագույն աշ-
խատավոր գյուղացիության մասին։ Նրանք կասեն, վոր
դրանք մարդիկ եյին, վոր վոչինչ չխնայեցին, վոչ իրենց
յեռանդը, վոչ իրենց կյանքը, վորպեսզի ստեղծեն անդր-
կովկասյան ժողովուրդների միասնական ճակատը և աշ-

խատաւորների յերջանկությունը»:

Այդ մարդկանց ու նրանց փառունակ դեկավարների
թվին եր պատկանում Ալ. Մյասնիկյանը: Նա ապրեց ու
պայքարեց հանուն մի մեծ գործի՝ աշխատավորների յեր-
ջանկության:

Վառ ու պայծառ կմնա նրա հիշատակը:

ԾՈՍԿՎԱ, 22 ապրիլի.

Դր. Սիմոնյան

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Ծ

Ա. Ֆ. Մ Յ Ա Ս Ն Ի Կ Յ Ա Ն

(Կենսագրական տեղեկություններ)

Կուսակցական կազմակերպիչ, գրականագետ և խորհրդային գործիչ Ալեքսանդր Ֆեոդորովիչ Մյասնիկյանը (գրական անունը՝ Ալ. Մարտունի, կուսակցական մականունը՝ Ալյոշա) ծնվել է 1886 թ. փետրվարի 9-ին (ն. տ.) Նոր-Նախիջևան քաղաքում՝ հայ քաղքենի ընտանիքում։ Նա շատ վաղ զրկվեց իր հորից։ Ընտանիքը մնաց առանց ապրուստի միջոցների։ Մինչև ութ տարեկան հասակը նրան պահեց մայրը, վոր մի նահապետական հայ կին էր։ Ընտանիքում կային ուրիշ յերեխաներ ել—յեղբայրներ ու քույրեր։

Ութ տարեկան մանուկ Ալեքսանդրը հանձնվում է ս. Խաչ վանքի (Նոր-Նախիջևանի մոտ) յեկեղեցական-ծխական դպրոցը, ուր սովորում է մինչև 12 տարեկան հասակը։ Դասավանդությունը, համեմայն դեպս, այն ժամանակվա բեալական դպրոցների ծրագիրը չուներ։ Մինչև դպրոց մտնելը նա հայերեն չգիտեր, խոսում էր Նոր-Նախիջևանի բարբառով և ուսներեն։ Ծխական դպրոցն ավարտելուց հետո նա մտավ Նոր-Նախիջևանի թեմական դպրոցը, վորի վեց դասարանը ավարտեց 1903 թվին։ Դպրոցի դասավանդությունը աշխարհիկ բնույթ ունեւր՝ դասականի հակումով։ Մեծ ուշադրություն եր դարձնում, գլխավորապես, հայոց և ուսաց գրականության և ուսական կուլտուրայի պատմության։

Ա. Մյասնիկյանը շատ վաղ սկսեց ապրել ինքնուրույն կյանքով. 16 տարեկան հասակում իր ապրուստը հոգում էր դասերով։ 15 տարեկան մտնում է աշակերտական անլեգալ և կիսալեգալ, կուլտուրական և հեղափոխական բնույթ ունեցող խմբակների մեջ։ Հրատարակում է աշակերտական անլեգալ ձեռագիր թերթ. 1904 թվին մտնում է Լազարյան ճեմարանի յոթերորդ դասարանը և դասընթացը վերջացնում է 1906 թվին։ Այդ թվերին նա մասնակցում է դպրոցական հեղափոխական շարժմանը։ Դեռ 1904 թվի յերկրորդ կեսին, ուսական դեպքերի ազդեցությամբ, մտնում է Ռուսաստ. սոց.-դեմ. կուսակցության շարքերը Ռոստովի ճյուղի միջոցով, մինչ այդ կարճ ժամանակով (մի քանի ամիս) յենթարկվելով հայ հեղափոխական ազգային հովերի ազդեցության։

1905 թիվը նրան կլանում է ամբողջովին: Այդ նշանավոր դարաշրջանը իր լիակատար կնիքն է դնում Մյասնիկյանի վրա: 1905 թվի վերջերը, նա տոգորվում է սոց.-դեմոկրատիայի գաղափարներով, իսկ 1906 թ. ձևակերպվում է վորպես սոց.-դեմոկրատ և նույն թվի ամառը Ռոստովի կազմակերպության միջոցով մտնում է Ռուսաստանի սոց.-դեմ. կուսակցության շարքերը: 1906 թվի ամբողջ ամառը աշխատում է Ռոստովի բանվորական խմբակներում: Այնուհետև Մյասնիկյանի համար սկսվում են ուսանողության և հեղափոխական աշխատանքի տարիները: Այդ տարիները լի յեն ուսանողական անընդհատ անկարգություններով, գործադուլներով և ցույցերով, վորոնց նա ցույց է տալիս գործոն մասնակցություն: Այդ տարիները նա դրադվում է նաև մարքսիստական կրթությամբ: Նա հեղափոխական մարքսիզմը ուսումնասիրում է սկզբնադրյուններով և Պլեխանովի (փիլիսոփայություն), Լենինի (փիլիսոփայություն, տակտիկա և կուսակցական կազմակերպություն) և Կաուցկու (եկոնոմիկա) աշխատություններով: Հեղափոխության պարտությունից և խուզարկությունից ու ձերբակալությունից հետո 1906 թվին նա Մոսկվայից անցնում է Անդրկովկաս: 1906 թվի յերկրորդ կեսին ընկնում է Բագու և սոց.-դեմ. շրջանը մտած՝ սկսում է այնտեղ ընդհատակյա աշխատանք: Մյասնիկյանի աշխատանքը Բագվում տևում է յերկու տարի: Նա աշխատանք է տանում սոց.-դեմ. հայ կազմակերպության շարքերում և միաժամանակ Ռ. Ս.-Դ. Կուսակցության Բագվի բայլեիկյան կազմակերպության մեջ, յենթարկվելով ցարական մի շարք հետապնդումների:

1909—1911 թ. թ. ընկ. Մյասնիկյանը նորից Մոսկվայում է: Այդ տարիները անցնում են ինչպես ակադեմիական զբաղմունքների, նույնպես և սոց.-դեմ. ուսանողական և այլ խմբակների աշխատանքի մեջ: 1911 թվին ավարտում է Մոսկվայի համալսարանի իրավագիտական ֆակուլտետը: 1911—12 թ. թ. Մյասնիկյանը զորակոչի յենթարկվելով՝ զինվորական ծառայություն է կատարում: 1912—14 թ. թ. Մոսկվայում վարում է լեզալ կյանք, յերդվյալ-հավատարմատարի քաղցած ոգնական, սոց.-դեմոկրատական դասախոս և գրականագետ: 1914 թվի ամառը մեկնում է Կովկաս աշխատելու, բայց դեռ Նոր-Նախիջևանում վրա է հասնում պատերազմի և զորահավաքի հայտարարությունը: Վորպես զինապարտ Մյասնիկյանն ընկնում է բանակ՝ սկզբում խոր թիկունքը, շուտով ել ռազմաճակատ, ուր մնում է մինչև փետրվարյան հեղափոխությունը, ռազմաճակատում նա գտնվում է, գլխավորապես, թիկունքային պահեստի զորամասերում, մասնակց

յեւով միայն ճակատային մի քանի փոքրիկ գործողութիւններէ։ Իր զորամասում ստեղծում եւ սոց.—դեմ, մի փոքրիկ խմբակ՝ պարտվողական տրամադրութեամբ։

Փետրվարյան հեղափոխութեան սկզբից մինչեւ 1919 թվի գարունը Մյասնիկյանը ապրում եւ Արեւմտյան Ռուսաստանում եւ Բելորուսիայում, տանելով, կուսակցութեան հանձնարարութեամբ, պատասխանատու աշխատանքներ։ Յեղել եւ արեւմտյան ռազմաճակատի ճակատային կոմիտեյի անդամ եւ բայլշեվիկյան ֆրակցիայի ղեկավար։ Հոկտեմբերյան որբերին արեւմտյան ռազմաճակատի ճակատային 2-րդ համագումարը միաձայն ընտրում եւ նրան արեւմտյան ռազմաճակատի գլխավոր հրամանատար։ Միաժամանակ փոխարինում եւ գերագույն հրամանատարին։ Այնուհետեւ յեղել եւ արեւմտյան շրջանի ղինվոր. կոմիտար, Ռ. կոմ. կուսակց. Հյուսիս-արեւմտյան շրջանի կոմիտեյի նախագահ, Բելորուսիայի կոմ. կուսակց. կենտ. բյուրոյի նախագահ, Բելորուսիայի կենտգործկոմի նախագահ եւ այլն։ Ի միջի այլոց, նրա անվան հետ եւ կապված Սմոլենսկի համալսարանի հիմնադրութիւնը։ 1918 թվի գարնանը Մուրավյովից առաջ, նշանակվում եւ Վոլգայի շրջանի ռազմաճակատի հրամանատար ու մասնակցում եւ չեխո-սլովակներէ դեմ կատարվող գործողութիւններին։

1919-21 թ. թ. ընթացքում նա աշխատում եւ Մոսկվայում վորպես Ռ. Կ. Կ. (բայլ.) Մոսկ. կոմ. անդամ, վորպես Մոսկ. կոմիտեյի քարտուղար, Մոսկվայի խորհրդի նախագահութեան անդամ, վորպես ջրային տրանսպորտի քաղաք. գլխավոր վարչութեան պետ եւ Յեկտրանի նախագահութեան անդամ, 1920 թվի ամառը կուսակցութեան կենտկոմի կողմից նշանակվում եւ արեւմտյան ռազմաճակատի՝ լեհական ճակատի, քաղվարչութեան պետ։

1921 թվին փոխադրվում եւ Հայաստան, Ժողկոմխորհի նախագահի պաշտոնով։ 1922 թվից Մյասնիկյանը աշխատում եւ Թիֆլիսում. սկզբում վորպես Անդրկովկասի նորակազմ ֆեդերացիայի Դաշնակից Խորհրդի նախագահ, ապա վորպես ՌԿԿ (բ.) Անդրկովկասյան Յերկրային կոմիտեյի քարտուղար։ Խորհրդային գծով նա հանդիսանում եւ անդամ կովկասյան բանակի Հեղ. Խորհրդի, ՍԽՀՄ-ի Ռազմա-Հեղափոխ. խորհրդի եւ ՍԽՀՄ-ի Գործկոմի նախագահութեան։

Մյասնիկյանը խմբագրում եր «Заря Востока» լրագիրը. տարբեր ժամանակներ խմբագրել եւ Մոսկվայի «Коммунистический труд», Մինսկի «Звезда» եւ հայերեն «Խորհրդային Հայաստան»-ը։ Աշխատակցել եւ «Պրավդա», «Իզվեստիա», «Գոլոսկ», «Экономич. жизнь» եւ այլ թերթերի։ Ունի գրական շատ աշխատանքներ՝ ողբ-

սերեն և հայերեն, ինչպես և առանձին հրատարակություններ, այնպես Մոսկվայի, Կովկասի և արևմտյան (Բելորուսայի և այլ տեղերի) շատ պարբերականներում: Առանձին հրատարակություններ են՝ «Միք. Նալբանդյան», «Հովհաննես Թումանյանի պոեզիայի սոցիալական արժեքը» (հայերեն), «Կուսակցությունները գաղութահայության մեջ», «Աշգային հարցի մասին» (ռուսերեն և հայերեն), «Об эсерах», «Беспартийная конференция», «За партию» և ուրիշները (ռուսերեն): Նա աշխատակցել է ռուսական և անդրկովկասյան պարբերականներին, նաև Ամերիկայում և Բալկաններում լույս տեսնող կուսակցական հայ թերթերին:

1925 թ. մարտի 22-ին նա տակավին յերիտասարդ և յեռանդով լի խորտակվեց «Յունկերս» սովառնակի հետ, վորը հենց նոր թռած այրվեց ողի մեջ: Ըսկ. Մյասնիկյանը՝ ընկ. ընկ. Աթարբեկյանի և Մագիլևսկու հետ միասին գնում եր Սուխում՝ Աբխազիայի Խորհուրդների Համագումարին:

ՌԿԿ ԱՆԴՐՅԵՐԿՐԿՈՄԻ ԿՈԶԸ

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԲՈԼՈՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻՆ ՈՒ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԻ ԱՄԲՈՂՋ
ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

Մարտի 22-ին մեզնից հեռացած ընկ. Նարիմանովին հողին հանձնելու ժամին, Թիֆլիսի մոտ ողանավի մեքենայի պայթու-
նից բոցավառվելով գետին ընկան ու մահացան մեր կուսակցա-
կան ու բանվորագյուղացիական իշխանության շինարարության
գործի ընկերներ Մյասնիկյանը, Աթարբեկյանը և Մագիլեսկին:
Նրանց հետ միասին նույն յեղերական դեպքին զոհ գնացին ո-
ղաչու, կոմունիստական կուսակցության անդամության թեկնա-
ծու, բանվորի գավակ և ինքն ել բանվոր Սադարաձեն, նմանա-
պես Շպիլը՝ Գերմանիայի լավագույն ղինվորական ողաչուններից
մեկը:

Բնության տարերքի կույր ուժերի ճակատագրական պա-
տահականության զոհ գնացին աշխատավորության դասակարգա-
յին ու ազգային ազատագրման համար մարտնչող յերեք լավա-
գույն մարտիկները:

Մեր կուսակցության և Անդրկովկասի խորհրդային իշխա-
նության շինարարների շարքերից խլվեցին յերեք խոշորագույն
գործիչներ, վորոնց կյանքն ու գործունեյությունն այնքան հար-
կավոր են, այնքան անհրաժեշտ հենց այժմ, յերբ մեր հանրապե-
տությունների բանվորներն ու գյուղացիները դիմել են արդեն
ժողովրդական, տնտեսական ու ազգային կուլտուրական կյանքի
նոր ձևերի որդանական կառուցմանը:

Իր ռազմական դիրքում այլևս կանգնած չե ընկեր Մյասնի-
կյանը: Անհողդողդ լենինյանների շարքում չե այլևս մեր Ալյո-
շան, հին բայլշեիկը, վոր այնքան անխոնջ յեռանդով ու այնպի-
սի հաստատակամությամբ կրում եր պրոլետարական դիկտատու-
րայի դրոշակը գաղտնի գործունեյության շրջանից դուրս գա-
լուց հետո: Ռազմական աշխատանք Արևմտյան ճակատում, խրա-
մապնեցում, խորհրդային իշխանության գաղափարների հասու-
նացման շրջանում, կուսակցական պատասխանատու աշխատանք
մեր կուսակցության Մոսկվայի կազմակերպության քարտուղարի

պաշտօնում, որգանական խորհրդային շինարարություն դաշնակ-
ներից ազատագրված Հայաստանում, Անդրկովկասի ժողովուրդնե-
րի յեղբայրության, Անդրկովկասյան Ֆեդերացիան ստեղծելու և
Դաշնակցային Խորհրդի առաջին նախագահներից մեկի պաշտո-
նում կատարած անխոնջ աշխատանքներ և, վերջապես՝ յերկու
տարվա ընթացքում կատարած յեռանդուն քարտուղարական աշ-
խատանքն անդրկովկասյան կազմակերպության ղեկավար մար-
մընի մեջ,—ահա թե վորոնք են ընկ. Մյասնիկյանի կուսակցա-
կան, ռազմահեղափոխական և խորհրդային հսկայական աշխա-
տանքները:

Մարքսիզմի բնագավառում ունեցած հիմնավոր գիտությունն
ու ծանոթությունը, վոր լրացվում եր ամենայն ուր, կոմունիս-
տական լայն աշխարհայացքը, վոր միանգամայն բացասում եր
նեղմտությունն ու աղանդավորությունը, հերթական խնդրի վրա
կենտրոնանալու ընդունակ հուժկու կամքը՝ Մյասնիկյանին դարձ-
նում եյին բանվորա-գյուղացիական մասսաների իսկական ղե-
կավարը:

Լենինյան դպրոցի լավագույն աշակերտներից մեկը լինելով,
աղգային հարցում Մյասնիկյանը Խորհրդային Հայաստանի ամե-
նալավ հրապարակախոսներից եր: Նրա քննադատության սուրը
շարունակ յետ եր մղում արտասահմանյան վարձկան հակահեղա-
փոխականների՝ նոր վտաքի կանգնող բանվորագյուղացիական
Հայաստանի վրա գործվող հարձակումները:

Ընկ. Մյասնիկյանի մահը մի ծանր, կսկծալի հարված ե լե-
նինյան բանակի շարքերին, նոր կյանքը դարբնողների շարքերին:

Զգալի հարված ե մեր կուսակցության համար ընկ. Աթար-
բեկյանի կորուստը: Աշխատավորության թշնամիների անհաշտ
թշնամին, վոր այնքան անձնվիրաբար մարտնչում եր հակահեղա-
փոխության դեմ Հյուսիսային Կովկասում և Հայաստանում: Աթար-
բեկյանը խոշոր կազմակերպիչն եր վոչ միայն գաղտնաբար գոր-
ծող հակահեղափոխականների դավերի դեմ մաքառելու գործում,
նա կուսակցության և խորհրդային կառավարության համար լա-
վագույն «հարվածողն» եր նույնպես պետական ու տնտեսական
աշխատանքի մյուս բոլոր ասպարեզներում:

Յեթե մի վորևե նոր գործ հարկավոր եր առաջ մղել մաքսի-
մալ, յերբեմն անհնարին արագությամբ, կուսակցությունը միշտ
նկատի յեր առնում Աթարբեկյանին: Յեթե խորհրդային ապալարա-
տի մի վորևե հիվանդոտ կետում պահանջվում եր արագություն,
ճկունություն ու թափ, կուսակցությունն այնտեղ եր ուղղում
Աթարբեկյանին: Նրա անհաշտ ատելությունը դեպի աշխատավո-

բության պատմական թշնամիները, շանթահար յեռանդը և բյուրեղային աղնվությունն այդ որինակելի լանվորա-գյուղացիական տեսչի ու ժողկապի կազմակերպչի հիմնական հատկանիշներն էին:

Կուսակցության և հեղափոխության համար ծանր ե ընկ. Մագիլեսկու կորուստը: Հին բայլընիկ եր, ընկեր Մյասնիկյանի գինակիցն Արեմտյան ճակատում, Համառուսական Արտակարգ Հանձնաժողովի խոշոր աշխատակից, վորն առաջին անգամ Անդրկովկաս յեկավ Ճենովայի կոնֆերենցիայի գումարումից առաջ՝ մեր դիմադրական ունակությունը հետազոտող հանձնաժողովի անդամի պաշտոնով: Այդ որվանից նա ղեկավարում եր անդրկովկասյան հակահեղափոխության դեմ պայքարող որդանը: Բացարձակ կուսակցական, կոմկուսի աղգային քաղաքականությունը լավ ըմբռնած ազնիվ աշխատավոր եր:

Մագիլեսկին վերջերս լծվում եր տնտեսական աշխատանքների, ձգտելով կապել կենտրոնական տրեստների ու սինդիկատների գործունեյությունն անդրկովկասյան տնտեսության կարիքների ու պահանջների հետ: Նրա որհասական վերջին թռիչքն արդյունքն եր այն անհամբեր ցանկությանը, վորը նա ունեւր Արխաղիայի տնտեսական հնարավորություններին տեղնուտեղը ծանոթանալու համար: Բայց նրան այդ չհաջողվեց, և նա ընկերներ Մյասնիկյանի և Աթարբեկյանի հետ միասին մահացավ:

Մեծ ե մեր կուսակցության կորուստը: Բայց այս կորուստը չի անդրադառնա Լենինյան կուսակցության աշխատանքի ու պայքարի վրա. նա կրկնապատիկ յեռանդով կշարունակի իր աշխատանքը, մի աշխատանք, վորն ուղղված ե խորհրդային հանրապետությունների տնտեսական շինարարությանը, հիմք ունենալով մի կողմից քաղաքի ու գյուղի սերտ մերձեցումը և, մյուս կողմից՝ ազգությունների կուռ միությունը:

Մահացած մեր ընկերների պերեզմանի վրա լավագույն հուշարձանը կլինի մեր կուսակցության նորանոր հաջողություններն այն աշխատանքների ասպարիզում, վորոնց նվիրել էին նրանք իրենց կյանքը, վորոնց ասպարիզում մեր ընկերներ Մյասնիկյանը, Աթարբեկյանն ու Մագիլեսկին այնքան շատ բան կարողացան անել:

ՌԿԿ ԱՆԴՐՅԵՐԿՐԿՈՄ

Հ Ր Ա Մ Ա Ն

Կովկասյան Կարմրագորոշ Բանակին

Այսօր մենք հողին ենք հանձնում ընկ. Մյասնիկյանի մարմինը, վորը կորավ սավառնակի աղետի ժամանակ, վորով ընկեր Մյասնիկյանը մեկնել էր, վորպես Անդրկովկասյան կառավարության ներկայացուցիչ, Սուխում՝ Արխագիայի Խորհուրդների համագումարին մասնակցելու համար։ Նրա հետ միատեղ մենք թաղում ենք նրա վիճակին արժանանած ընկերներներ Աթարբեկյանին, Մազիլևսկուն և յերկու ողաշու ընկերներ՝ Շալիլին և Սադարաձեյին։

Ընկ. Մյասնիկյանը Կոմունիստական Կուսակցության խոշորագույն աշխատավորներից էր։ Կուսակցության Անդր. Յերկ. Կոմիտեյի քարտուղար, ՍԽՀՄ ԿԳԿ-ի պրիզիդիումի անդամ, Անդրկովկասի Հանրապետության Ժողովրդական Կոմիսարների Խորհրդի նախագահի տեղակալ, ՍԽՀՄ Ռազմա-հեղափոխական Խորհրդի անդամ և Կովկասյան Կարմրագորոշ Բանակի Ռազմա-հեղափոխական Խորհրդի անդամ,— ահա այն պատասխանատու պաշտոնները, վորը գրավել էր ընկեր Մյասնիկյանը և վորտեղ արդյունավոր կերպով աշխատում էր բանվորա-գյուղացիական պետության ամրապնդման գործի համար։

Խոշորագույն աշխատանք էր վարում հանգուցյալ ընկեր Մյասնիկյանը Կարմիր Գվարդիայում և Կարմիր Բանակում նրանց կազմակերպության առաջին մոմենտներից սկսած։ Կուսակցության և Խորհրդային իշխանության հրամանով, ընկ. Մյասնիկյանը գրավում էր մի շարք պատասխանատու պաշտոններ Կարմիր Բանակում սպիտակ գվարդիականների ու ինտերվենցիայի դեմ յեղած պայքարի ծանր որերին և միշտ ել պատվով էր կատարում իր վրա դրված խնդիրները։

Խոնարհեցնելով մեր դրոշակները ի հիշատակ ընկած ընկերների, կարմիր զինվորականի յերդում տանք, վոր հաստատուն կըկանգնենք մեր դիրքերում պաշտպանելու Խորհրդային Հանրապետությունների Միությունը և յեթե հարկ լինի մեր կյանքը կդնենք աշխատավորների բարորության համար։

Բանակի հրամանաար՝ ԿՈՐԿ, Ռազմա-հեղափոխական Խորհրդի անդամներ՝ ՈՐՋՈՆԻԿԻՁԵ, ԿԱՐԱՅԵՎ, ԵԼԻԱՎԱ, ՌԱՏՆԵԿ.

ԱԼ. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ՄԱՅՎԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ՏՐՈՑԿՈՒ ՃԱՌԻՑ

(արտասանած Սուխումի քաղաքային խորհրդի նիստին)

Մյասնիկյանը հին, մարդաված ընդհատակյա կուսակցական էր. հենց յերեք ուր առաջ յես առիթ ունեցա խոսելու նրա մասին, վորպես յեռանդուն և գործուն ընկերոջ, վոր այս որերս գալու էր Սուխում: Կասկածարկության հիշեց ընդհատակյա աշխատանքը Բագվում և լարված յեռանդը այդ ընդհատակյա հեղափոխական-բայլշևիկի, վորը ռեակցիայի, քայքայման և լիկվիդատորության ամենածանր տարիներին իր համար նվաստ բան չէր համարում մինչև անգամ առտնին աշխատանքը, վոր ավագ սերնդի լավագույն մարտիկները, ատամները սեղմած, կատարում էին այն ժամանակ, հատակի տակ կարմիր Հոկտեմբերը պատրաստելով:

Թե Հոկտեմբերին, թե Հոկտեմբերից հետո Մյասնիկյանը հավատարիմ է մնում իրեն: Հիշում էմ, թե ինչպես այն մոմենտին, յերբ չեխ-սլովակյան ապստամբությունը դարձավ լուրջ վտանգ, Յակով Միխայլովիչ Սվերդլովը ասաց. «պետք է Մյասնիկյանին կանչել Սմոլենսկից»: Կանչեցին: Այն ժամանակ յես նրան տեսա առաջին անգամ: Այն ժամանակ նա ավելի ջահել էր յերևում, քան վերջին տարիները: Պայքարի և փորձության այս յոթ տարիները շատերի վրա դրել են իրենց անջնջելի կնիքը: Այն ժամանակ Մյասնիկյանը ուներ պատանեկական ինչ-վոր բան: Ինչպես այժմ, հիշում էմ նրա առաջին հայացքը, վոր նայում էր գրեթե հոնքերի տակից: Այդ հայացքը միաժամանակ հեղափոխականի պարզ և սուր հայացք էր, հեղափոխականի, վոր կուսակցության առաջին իսկ կոչին, ամենադժվար մոմենտին լուրջան ասում է. «Յես պատրաստ եմ»:

Դրանք ծանր որեր և ժամեր էին: Կռիվներում, կրակի մեջ, չեխ-սլովակների և սպիտակների հարվածների ներքո կաղմավորվեցին կարմիր բանակի առաջին գնդերը: Մյասնիկյանը առաջին-

ներից և լավագույններէց մեկն եր այն կազմակերպողներէց։ Ռազմական աշխատանքի մեջ, ինչպես և ամեն մի ուրիշ աշխատանքի մեջ, նա ցույց եր տալիս ինքնուրույնութիւն, քննադատական հայացք և նախաձեռնութիւն։

Ապա նրան փոխադրեցին Մոսկվա, վորպես Մոսկվայի կոմիտեյի քարտուղար, այսինքն վորպես կուսակցական կազմակերպութեան ղեկավար մեր Միութեան սրտում՝ քաղաքացիական կռիւի ամենածանր որերին։ Այն ժամանակ կուսակցական կազմակերպութեան կյանքը, հետեւեալ և քարտուղարի աշխատանքը նվիրված եր, գլխավորապես, այն բանին, վոր կուսակցութեան, պրոֆմիութեան մեջ և զանազան մարմիններում յեղած կոմունիստներէց ընտրեն լավագույն, ավելի անվախ, ավելի անձնագործ մարդիկ քաղաքացիական կռիւի ճակատներէ համար։

Ավելի հետո Մյասնիկյանը աշխատում եր տրանսպորտի վրա—յերկաթուղիներէ քայքայված ժամանակ, յերբ մեր վիճակը և ամենից առաջ լեհական ռազմաճակատի վիճակը կախված եր այն բանից, թե վորքան մենք ընդունակ կլինենք Վոլգայից և Սիբիրից զորամասեր փոխադրել արեւմտեան ճակատ։ Մյասնիկյանը այստեղ ել կատարեց իր պարտքը մինչև վերջը, վորպես տրանսպորտի առողջացման ղեկավար աշխատավորներէց մեկը։

Ընդհանրապես հազիւ թե լինի աշխատանքի մի ճյուղ, ուր նա ստեղծագործական մասնակցութիւն ունեցած չլինի։ Վերջին տարիները նա Անդր.Յերկր. կոմիտեյի քարտուղար եր։ Դա ի՞նչ ե նըշանակում—պարզ ե առանց խոսքերի։ Նա ղեկավարում եր կուսակցական կազմակերպութիւնը Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի, այդ վերին աստիճանի բարդ միութեան, վոր ունի ազգային խըճճված հարաբերութիւններ, կուլտուրական խայտաբղետութիւն, իշխանական ժառանգութիւն անցյալից, և մեծագույն անելիքներ ապագայում։ Նա այստեղ կանգնած եր վորպես կուսակցական մատորի սրատես մեխանիկ, վորը շարժման մեջ եր դնում խորհրդային մարմիններէ, արհմիութիւններէ, կոոպերացիայի ատամնավոր անիվը և ուղղութիւն եր տալիս ու վողի ներշնչում Անդրկովկասի տնտեսական և կուլտուրական կյանքին։ Իր այս՝ առավել պատասխանատու աշխատանքը մինչև վերջին ուրը, մինչև վերջին շունչը տանում ե պատվով։ Նա թռած-գալիս եր այստեղ՝ Արխադիա, խորհուրդներէ համագումարին, բայց, դժբաղդաբար, տեղ չհասավ։

ԸՆԿ. ՅԵՆՈՒԿԻՁԵ

Ալեքսանդր Մյասնիկյան:—Ո՞վ նրան չի ճանաչում Մոսկվայում, ո՞վ նրան չի ճանաչում Բելորուսիայում. նրան բոլորը գիտեցին մեր կուսակցութեան մեջ. Ալյոշային բառացի կերպով գիտեցին բոլորը և բոլորն ել անսահման կերպով սիրում էին նրան Անդրկովկասում:

Մոսկվայի կոմիտեյի նախկին քարտուղար, Ռկկ կկ-ի անդամ, Անդրկովկ. Յերկրային կոմիտեյի քարտուղար, խելոք, գիտուն, ականավոր գործիչ, լի ուժով ու յեռանդով, մեռավ այդպես յեղբորեն:

Մենք բոլորս, և սուսանձնապես Սերգոն, Մամիան և Սերյոժա կիրովը կորցրինք հանձինս Ալյոշայի, լավ, խոհուն, տաքտիքական, անփոխարինելի, թանգագին ընկերոջ ու բարեկամին:

Ինչպե՞ս նրանք բոլորը, սիրելով, հարգելով և բացարձակ կերպով հավատալով մեկը մյուսին, հեշտութեամբ, արագորեն և ճիշտ կերպով վճռում էին կուսակցական ու խորհրդային բոլոր դժվար և բարդ հարցերը: Կան մարդիկ, վորոնց հատկութեանները դժվար է պատկերացնել թղթի վրա—նրանց միայն կարելի է գգալ: Յես անձամբ, հանձինս Ալյոշայի, կորցրի իմ մոտիկ բարեկամին:

ԸՆԿ. ՈՐՁՈՆԻԿԻՁԵ

Հիշում եմ Ալյոշային, մեր կուսակցութեան 6-րդ համագումարին, մեր կադմակերպութեան հուլիսյան կատաստրոֆայից հետո Լենինգրադում, վորը զեկուցում եր արևմտյան ճակատի տրամագրութեաններին և մեր կադմակերպութեան դրութեան մասին: Վորքան ինքնավստահութուն, վորքան հավատ կար նրա զեկույցի մեջ մեր հաղթանակի վերաբերյալ: Հիշում եմ, ինչպես այսօր, արևմտյան ճակատի զին, պատգամավորների խորհուրդների համագումարի յերեկոյան նիստը 1917 թ. նոյեմբերին: ամբողջ համագումարը վոտքի յելած դիմավորում է իր կողմից հենց նոր ընտրված ճակատի հեղափոխական հրամանատարին: Բեմի վրա յերևում է հին մոխրագույն շինելի մեջ մեր թանգագին Ալյոշան:

Դահլիճը հիացմունքով վողջունում է նրան: Սա նա յե, նոր հրամանատարը, վորին ծնել է Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանը, սա նա յե, վորը փոխարինում է վոսկե ուսադիրներով զարդարված հին դեներալներին: Համագումարը աղմկահույզ ծափահարում է իր հարագատ յեղբորը՝ հրամանատար Ալյոշային, վորը պետք

ե ղեկավարի բանակը չեխոսլավականների դեմ Վոլգայի վրա: Ալյոշան մեկն ե Բելոռուսիայի Պորհրդային Հանրապետութեան կազմակերպողներից և ղեկավարներին, Ալյոշան մեր կուսակցութեան Մոսկվայի կոմիտեյի քարտուղարը, և ապա ամբողջ չորս տարի Ալյոշան մեզ հետ ե Անդրկովկասյան աշխատանքներում,—սկըզբում Հայաստանում և ապա Թիֆլիսում: Այստեղ Ալյոշան հանդիսանում ե մեր կուսակցութեան հոգին, այստեղ նա ազգային հաշտութեան դրոշակակիրն ե, այստեղ նա մեր կուսակցութեան ղեկավարի պաշտոնումն ե, նա յե կազմակերպիչը Անդրկովկասի Կոմունիստական Համալսարանի, նա յե ղեկավարը մեր մամուլի: Չկա մի անկյուն մեր կուսակցական խորհրդային աշխատանքների մեջ, վորտեղ Ալյոշան չլիներ: Վերջին ժամանակներս Ալյոշան ամենից շատ անհանգստանում եր մեր գյուղի, գյուղացիութեան մասին: Քանի անգամ նա բարեկամական զրույցի մեջ ասել ե. «Վատ ե դրութիւնը գյուղում: Մինչև այժմ մենք զբաղված եյինք ազգային հաշտութիւնն սահմանելու և ամրապնդելու գործով, այժմ մեր աշխատանքի ծանրութեան կենտրոնը փոխադրենք գյուղը»:

Սակայն Ալյոշային չեր վիճակված ղեկավարելու այդ աշխատանքները:

Յերդվում ենք ածխացած Ալյոշայի առաջ, վոր Լենինյան Կուսակցութիւնը, վորին նա նվիրեց իր ամբողջ յեռանդն ու գիտութիւնները, աղնվորեն և անձնվիրութեամբ կիրադործի մեր յերկրի տնտեսական վերածնութեան և բանվորների ու գյուղացիների միութեան ամրապնդման խնդիրները:

ԸՆԿ. ԼՈՒԿԱՇԻՆ

1921 թվի մայիսին Ալյոշան բերում ե Իլիչի նամակը ուղված Անդրկովկասի կոմունիստներին. այդ նամակում մեր կուսակցութեան առաջնորդը չորս տարի առաջ տվել եր հիմնական դիրեկտիվներ՝ ինչ և ինչպես պետք ե անել Անդրկովկասում: Այդ դիրեկտիվները մինչև որս ել գործադրելի յեն և ղեկավարում են մեզ: Շատ բան արված ե, բայց մեր առաջ կա ելի մեծ աշխատանք: Բայց Իլիչի և կուսակցութեան հիմնական ավանդներից մեկն իրականացված ե: Անդրկովկասյան ժողովուրդները յեղբայրաբար միացված են և հավաքված ի մի: Ազգային ատելութեան իրարանցումի փոխարեն, վոր այնպես վարպետորեն սարքում եյին Անդրկովկասի աշխատավորութեան թշնամիները, այսօր ամուր և

հաստատ կանգնած ե աշխատավորների այդ յեղբայրության կազմակերպությունը—Անդրկովկասի Խորհրդային Հանրապետությունը։ Այդոշան Անդրկովկասի ժողովրդների յեղբայրացման լավագույն կազմակերպողներից մեկն ե։

Աշխատավորների յեղբայրացման, համերաշխության համար մղվող կռիվը պահանջում եր և պահանջում ե ուժեղ և հետևողական պայքար բոլոր տեսակի ազգայնականության ու շովինիզմի դեմ, վոր կար ու մնացել ե մեզ վորպես ժառանգություն։

Այդոշան լավագույն հռետորն եր ազգայնականների դեմ մղվող կռիվում, մանավանդ հայկական ազգայնականության դեմ։

Մեր ծանոթության քսան և ավելի տարիների ընթացքում, սկսած աշակերտական նստարանից, յես ունեցել եմ շատ դեպքեր հանդիպելու և միասին աշխատելու նրա հետ։ Մի գիծ, մի հատկություն, վորն առանձնապես և բացառիկ աստիճանով նրան տարբերում եր իր մյուս ընկերներից—դա նրա զարմանալի հավասարակշռությունն եր, սառնարյունությունը, կայունությունը, վորոնց տակ թագնված եր ուժեղ, ամուր, ճկունության ու կենտրոնացման ընդունակ կամք դեպի կռիվը, դեպի բանվոր դասակարգի կռիվը։

ԸՆԿ. ԱՇՈՏ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Այդ մարդը չկա այսօր։ Սակայն նա պատկանում ե այն սակավթիվ պատմական դեմքերի շարքին, վորոնց անունը պարտավորացնում ե սերունդներին։ Նա պիտի շարունակի ապրել սերունդների գիտակցության մեջ, վորպես գաղափարական կենդանի դրոշ։

Այն, ինչ արեց նա, պատմական անցյալի սեփականությունն չե, այլ այրող, հրահրող այժմեյականություն։

Նրա անմիջական ղեկավարությամբ ստեղծվեցին հիմնական նախադրյալներ, վորի վրա վերջին տարիների ընթացքում, առանց իր անմիջական մասնակցության և ղեկավարության ծավալվեց Հայաստանի տնտեսական և կուլտուրական շինարարության գործը, Հայաստանի աշխատավորության նյութական վերածնունդը։

Այդոշա Մյասնիկյանը առաջինն եր, վոր բերեց Հայաստանի և Անդրկովկասի ժողովուրդներին լենինի քաղաքական պատգամը, նա առաջիններից եր, վոր ղեկավար ունեցավ իրեն այդ պատգամը Հայաստանում և Անդրկովկասում տարած աշխատանքի շրջանում։ Նա և նրա հետ մեկտեղ այն ընկերները, վորոնք մենք

վերջին հրաժեշտի մեր խոսքն ենք ասում այսօր, բարձր պահեցին կուսակցութեան այն դրոշը, վորի վրա գրված է Վլադիմիր Իլյիչ Լենինի անունը: Համախմբված այդ դրոշակի ներքո, ածխացած աճյունների առաջ, յերդվենք գնալ հեղափոխութեան այն ուղիով, վորով ընթացան ընկ. ընկ. Մյասնիկյանը, Աթարբեկյանը, Մագիլևսկին:

ԸՆԿ. Ս. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

Բանվորա-գյուղացիական մասսան ե ծնել այն մարդկանց, վորոնք դասակարգային ամենադաժան պայքարների ահեղ ժամին հաղթանակելու այնքան անսպառ յեռանդ ե յերկաթե կամք են հայտնաբերել, այնքան խոր հավատ, նվիրածութիւն ե պատրաստակամութիւն՝ զոհաբերելու իրենց նրա շահերի համար:

Կապիտալիստական շահագործման ե իմպերիալիստական բռնութեան դեմ նրա մղած տարերային պայքարն ե առաջ մղել ընկ. Մյասնիկյանին, վորը դեռ եվս իր գիտակցական կյանքի արշալույսին նիշեց Հայաստանի աշխատավորութեան ազատագրման հիմնական խնդիրները, որյեկտիվ պայմանները ե անհրաժեշտ նախադրյալները, վորը հնի տապալման ե նորի ծնունդ առնելու քառսում, ամենահուսահատական մոմենտներին չկորցրեց Հայաստանի ու Անդրկովկասի աշխատավորների մասսայական շարժման վոչ հեռանկարների, վոչ կոնկրետ ետապների ու առանձին խնդիրների պարզ գիտակցութիւնը:

ԸՆԿ. Ս. ԽԱՆՈՅԱՆ

Ամենախոշոր ու պատմական դերը, վոր կատարել ե ընկեր Ալյոշան—այդպես ենք անվանում նրան ընկերական շրջաններում—Անդրկովկասի իրականութեան մեջ, այդ մեր անքակտելի ֆեդերացիայի գաղափարն ե, վոր այսօր արդեն իրական փաստ ե ե նշանակալից իրողութիւն Անդրկովկասի աշխատավորութեան համար:

Բայց սոսկ այդ չե նրա կատարած գործը: Բազմադան են ու բազմապիսի այն քաղաքական-հոսսարական պրոբլեմները, վոր վճռվել են նրա անմիջական մասնակցութեամբ, նրա սառն, խոհուն ու խոհեմ, հեռատես ու լուրջ մոտեցումով այդ հարցերին:

Կուսակցութիւնը նուրբ քաղաքականութեան հետ այն ունեւերն եյին, վորոնցով ընթացել ե նրա գործունեյութիւնը Անդր-

կովկասում:

Մասնավորապես Հայաստանի ժողովրդական կոմիտեների խորհրդի նախագահ յեղած միջոցին իր բնավորության մեղմությամբ, ընկերական ջերմ վերաբերմունքով դեպի շրջապատողները նա կարողացավ ստեղծել մի միաձուլ, անշեղ ու ժամանակի, իրականության համապատասխան կառավարություն:

Մյաննիկյանի շրջանի Հայաստանը իր շինարարության առաջին տարիներում փայլուն եջ և հանդիսանալու խորհրդային Հայաստանի պատմության մեջ:

Այն ժողովրդականությունը, վոր վայելում եր ընկ. Մյաննիկյանը Հայաստանի աշխատավորության լայն մասսաներում, ինքյան գրավականն և՛ նրա դեպի ռազպարն ու չարքաշ գյուղացին ունեցած սիրո ջերմ վերաբերմունքի:

ԸՆԿ. Պ. ՄԱԿԻՆՅԱՆ

Ալեքսանդր Ֆեոդորովիչը դարձավ մեծություն վոչ միայն անդրկովկասյան, այլ և համամիության ծավալով, բայց նա ե՛ր, և մնաց անխզելի կապված հայկական իրականության հետ: Իբրև հրապարակախոս և սոցիոլոգ, նա կգրավե ամենապատվավոր տեղ հայկական նոր գրականության մեջ: Իսկապես նրա անվան հետ կը կապվի հայ մասսաների հոգեբանության մեջ կատարված արմատական հեղաշրջումը: Հայաստանի խորհուրդների առաջին համագումարում նա, վորպեսզի ընդգծե խորհրդային իշխանության հաստատմամբ սկսվող նոր դարաշրջանի տարբերությունը, անվանեց նախկին դարաշրջանը Ահարոնյանի պիյեսներից մեկի վերնագրով—«Արցունքի հովիտ»:

—Մենք, ասաց ընկ. Ալյոշան, պետք և այդ հովիտը ցամաքացնենք արցունքներից և հեծկլտանքներից, առույգ ձեռնարկենք աշխատանքի, խորհրդային շինարարության, վորպեսզի այդ հովտում հաստատվի բանվորների և գյուղացիների կայուն ու պայծառ թագավորություն:

Վերջերս Յերեվանում վերջացավ Հայաստանի 4-րդ համագումարը: Կուսակցական խորհրդային ապարատներն արդեն բավական առաջ են շարժել յերկիրը: Յեվ այսոր Հայաստանի աշխատավոր մասսաները կարող են հպարտությամբ ասել, թե աշխատանքը կատարվում և, թե Հայաստանի վերածնունդը—կատարված փաստ և:

Ընկ. Ալյոշայի պայծառ գերեզմանի վրա մենք ամենքս—

յերեվանցիներ, բագուցիներ, Թիֆլիսցիներ, մոսկովցիներ—կարող ենք զսպել արցունքները հաստատուն վճռականությամբ՝ ընդհանուր ջանքերով զարգացնելու ու շարունակելու այն ամբողջ աշխատանքը, վորի համար ապրում եր ընկ. Ալյոշան:

ԸՆԿ. ՄՌԱՎՅԱՆ

1921 թվի մայիսից Հայաստանի պատմության մի նոր եջ ե սկսվում, փառավոր մի շրջան: Խորհրդային-քաղաքական շինարարության շրջանն եր այդ, հարևան ժողովուրդների հետ հաստատուն, խաղաղ, դրացիական հարաբերություններ ամրացնելու անմոռանալի տարին:

Ընկ. Լենինը 1921 թ. ապրիլի 14-ի իր պատմական նամակում տվել եր այն դիրեկտիվները, վորով պիտի առաջնորդվեյին կուսակցությունն ու կառավարությունը Կովկասում, մասնավորապես Հայաստանում:

Ընկ. Լենինի այս դիրեկտիվներով սկսվեց Խորհրդային իշխանության աշխատանքը Հայաստանում ընկ. Մյասնիկյանի ղեկավարությամբ:

Յեռուն քաղաքական կազմակերպչական աշխատանքի մի շրջան եր այդ, վորի արժանավոր ղեկավարն եր ընկ. Մյասնիկյանը: Նրա ուժեղ ձեռքերում կառավարության մատորն անշեղ, կանոնավոր եր գործում: Ազգային խորհրդային հանրապետության ձևակերպումը կատարվեց ամենայն կատարելությամբ: Սկսվեց հանրապետության տնտեսական վերելքի կանոնավոր ընթացքը, վոր հիմնված եր գյուղացիության տնտեսականի բարձրացման և յերկրի բնական հարստությունների ազատագրման ու արդյունաբերության պատվանդանի վրա:

Բառի իսկական մտքով սկսվեց Հայաստանի աշխատավորության և նրա հանրապետության նոր պատմությունը:

Նոր կյանքի, նոր սոցիալիստական աշխատանքի մտած Խորհրդային Հայաստանն իր ձևավորման հետագա աստիճանն ունեցավ՝ մտնելով նախ Անդրկովկասի Ֆեդերացիայի (նրա հիմնադիրներից մեկն եր Ալ. Մյասնիկյանը) և ապա Խորհրդային Միության մեջ՝ իբրև դաշնակցային հանրապետություն: Այս բոլոր ակտերը կապված են նոր Հայաստանի մեծ զավակ ընկ. Մյասնիկյանի անվան հետ:

Հրաժեշտի վողջույն ընկած կոմունիստներին:

Հեղափոխական հավերժ հիշատակ նրանց պայծառ անվանը:

ԸՆԿ. ԱՂԱՄԱԼԻ-ՈՂԼԻ

Ընկ. Մյասնիկյանի՝ իբրև անձնավորության՝ նշանակութ-
յունն Անդրկովկասի ժողովուրդների միաբանության ու ֆե-
դերացիայի ամրապնդման համար—ահագին եր: Իբրև հայ աղա-
նավոր հեղափոխականներից մեկը, նա ունեւր անհրաժեշտ հատ-
կությունները՝ Անդրկովկասում ազգային խաղաղություն ստեղ-
ծելու դժվարին խնդիրը կյանքի մեջ գործադրելու համար: Ա-
ռանձնապես զգայուն և ուշադիր եր վերաբերվում ընկ. Մյաս-
նիկյանը միացյալ հանրապետությունների ազգային կարիքներին:
Մասնավորապես նա հետաքրքրվում եր Ադրբեջանի կուլտուր-
կրթական աշխատանքի կարևորագույն հարցով:

ԸՆԿ. ԿԱՐԱՅԵՎ

Ինչպես գնահատել մեր այդ մեծ կորուստի նշանակություն-
նը: Մարդկային լեզուն չափազանց աղքատ ե, վոր կարողանա
արտահայտել թեկուզ աննշան մասը Անդրկովկասի աշխատա-
վորների վշտի:

Անգնահատելի յե ընկ. Ալյոշայի աշխատանքն Անդրկովկասի
աշխատավորներին միացնելու ասպարեզում: Նա Անդրկովկասի
ֆեդերացիայի գլխավոր դրոշակակիրներից մեկն եր: Նա Լենինի
հին փորձված աշակերտներից մեկն եր: Նա գեղեցիկ կերպով կա-
րողանում եր իրականացնել Լենինիգմի գաղափարները բազմազ-
գյա Անդրկովկասում: Նա մեկն եր Անդրկովկասի ֆեդերացիայի
պարագլուխներից, վոր իր խելացի աշխատանքով ամրապնդեց
ազգային խաղաղությունն Անդրկովկասում: Չկա այլևս խոշոր
կազմակերպիչ, տնտեսագետ, կուսակցական աշխատավոր և լա-
վագույն ընկեր Ալեքսանդր Ֆյոդորովիչը:

ԸՆԿ. ԵՖԵՆԴՅԵՎ

Հանձին Մյասնիկյանի՝ շատ բան ե կորցնում վոչ միայն Ան-
դրկովկասը, այլ և ամբողջ Միությունը, ամբողջ Կուսակցություն-
նը: Իզուր տեղը չեր նա կրում միաժամանակ Անդրկ. Յերկ. Կո-
միտեյի քարտուղարի, Ռկկ Կկ թեկնածույի և Հանրապետության
Ռազմահեղափոխական Խորհրդի անդամի կոչումը:

Կուսակցության Մոսկվայի Կոմիտեյի աչքի ընկնող աշխա-
տավոր, հին բայլընիկ և Կնուկյանի գործակից, նա առաջին տա-

րինները՝ Հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո՝ անցկացրեց զորահակատներում: Նրա ամբողջ աչքի ընկնող գործունեությունն անցավ մեր աչքերի առաջ:

ԱՌՐԲԵՋԱՆԻ ԿԵՆՏԳՈՐԾԿՈՄԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

Մենք միասին ենք անցկացնում մեր մեծ կորուստների սգի վշտալի որերը: Ավելի սերտ կսեղմենք շարքերը և բարձր կպահենք հեղափոխության ու յեղբայրության դրոշակը, վոր համառ կերպով տանում եր իր ուսերի վրա հանգուցյալ ընկ. Մյասնիկյանը:

ՍԽՀՄ ԿԵՆՏԳՈՐԾԿՈՄԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

ՍԽՀՄ Կենտգործկոմի նախագահությունը խորապես ցընցված թանկագին ընկերներ և բարեկամներ Մյասնիկյանի, Մազիլսկու և Աթարբեկովի կորստով, ձեզ հետ միասին վշտակից ե Անդրկովկասի ժողովուրդների ընդհանուր վշտին—կուսակցական և խորհրդային ընտանիքից նրանց կորսնցնելու առիթով, և խընդրում ե պսակ դնել ընկածների ընդհանուր գերեզմանի վրա ՍԽՀՄ Կենտգործկոմի անունից:

ՍԽՀՄ Կենտգործկոմի քարտուղար՝ ՅԵՆՈՒԿԻՉԵ

ՌԱԶՄԱ-ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՅԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ

ՄՈՍԿՎԱ, 23 մարտի.—Մարտի 22-ին Թիֆլիսից սավառնակով թռան ՌԿԿ Անդրկովկասի Յերկրային Կոմիտեյի պատասխանատու քարտուղար և Ռազմահեղափոխական Խորհրդի անդամ Մյասնիկյանը յերկու պատասխանատու գործիչների հետ և մահացու կերպով ջարդվեցին:

Կարմիր Բանակը խորը վշտով ե ընդունում այս լուրը: Մյասնիկյանը հին բայլընիկ ե—լենինական, իր ուժերի մեծ մասը նվիրել ե Կարմիր Գվարդիայի և Կարմիր Բանակի շինարարությանը: Քաղաքացիական կռվի ժամանակ Մյասնիկյանը, վորպես զանազան բանակների և ճակատների Ռազմահեղափոխական Խորհրդի անդամ, անմիջականորեն մասնակցում եր նրա հաղթանակներում թշնամիների վրա:

Մյասնիկյանի անունը հեղափոխության սխրագործության որինակը պիտի ծառայի Ռ. Կարմրադրոշ Կարմիր Բանակի յուրաքանչյուր զորականի համար:

Ընկած մարտիկի պանծալի հիշատակը հավերժացնելու համար Ռազմահեղափոխական Խորհուրդը վորոշեց Արևմտյան հետեակ զինվորական դպրոցին, ինչպես և ողաչունների առաջին զինվորական դպրոցին Մյասնիկյանի անունը տալ:

ՍԽՀՄ Ռազմահեղափոխական Խորհրդի նախագահ՝ ՖՐՈՒՆԶԵ

ԲԵԼՈՐՈՒՍՅԻԱՅԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻՑ

Բելորուսիայի կոմկոուսի և աշխատավորների անունից հայտնում ենք ձեզ մեր խորին ցավակցությունն ընկերներ Մյասնիկյանի, Մազիլևսկու և Աթարբեկովի վողբերգական մահվան առիթով:

Ընկեր Մյասնիկյանի կորուստը առանձնապես ցավ է պատճառում վոչ միայն ձեր, այլ և մեր սրտին:

Ընկ. Մյասնիկյանի անունը, վորպես Բելորուսիայի կոմկոուսը հիմնողներից և Խորհրդային Բելորուսիան կառուցողներից մեկի, կմնա ընդմիշտ Բելորուսիայի աշխատավորների հիշողության մեջ:

Հավերժ հիշատակ կոմունիզմի գործի համար ընկած մարտիկներին:

ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆՈՒ ՄՏՔԵՐԸ

(Հայ հասարակական մտքի պատմութեան շուրջ)

«Հայ բուրժուազիան յերևան գալու հենց առաջին որից տեսնում ե իր հանդեպ հայ կղերին. նա ամրացնելու եր իր նյութական կարողութեան հիմքերը այն բոլոր միջոցներով, վոր հայ կյանքում դեր են կատարում, և այն տարրերին, վորոնք հակառակում եյին նրա ձգտումներին, նա սպառնալիք եր կարդում ու բռնուցք եր ցույց տալիս: Այդպես ե ամրանում հայ բուրժուազիան, այդ ճանապարհով ե նա ստեղծում իր քաղաքականութիւնը, առաջ ե գալիս հայ բուրժուազիայի իդեոլոգիան, հակադրված հայի պահպանողականութեան:

«Հայ ժողովուրդը բաժանված եր յերկու խոշոր հատվածների, Ռուսաստանը՝ Կովկասը հայութեան տնտեսական առաջադիմութեան համար թե՛ նյութական և թե՛ մտավոր գործոնների տեսակետից ավելի մեծ հարմարութիւններ եր ներկայացնում, քան Տաճկաստանը. բացի այդ, վոր գլխավորրէն ե, հայ բուրժուազիան առաջացել ու զարգանում եր Կովկասյան հողի վրա: Նա նախատեսում եր իր ապագան, և վորքան փառավոր կլիներ այդ ապագան, յեթե հայ բուրժուազիայի առաջ կանգնած լինեյին խոշոր շուկա, ժողովրդի լայնածավալ խավերը, մի խոսքով, յեթե ազգութեան յերկու հատվածները մի միացած ամբողջութիւն կազմեյին: Նրան ավելանում են մի շարք պատմական, ընդհանուր կուլտուրական պայմաններ, վերջապես՝ հայերի աննախանձելի վիճակը Տաճկաստանում և Ռուսաստանի հանդեպ գալը, վորպես պաշտպան տաճկահպատակ քրիստոնյաների: Ահա գործոններ, վորոնք հիմք ունենալով տնտեսա-դասակարգային շահերը, նախապատրաստեցին «Գորդյան հանգույցը»:

«Կովկասյան կապիտալիզմի զարգացումը և հայ կապիտալիզարգացում ե նշանակում, Կովկասյան կապիտալը հայ բուրժուական հասարակութեան առաջացման խթանն ե հանդիսանում»:

«Ազգի ներսում նացիոնալիզմը խրախճանքի պար ե բռնում՝ ծառայելով ժողովրդական մասսաների քնացման միջոց, իսկ տի-

րողներին համար վորպես ժողովրդական ավերածություններին ու սրածություններին գործիք:

Նացիոնալիզմը բուրժուական կարգերի արտադրությունն է: Նրա ճանապարհը արյան ու արտասուքի ճանապարհն է: Մենք ականատես ենք յեղել ազգերի և ազգային պետությունների խոշոր ընդհարումների: Չենք ու զրահի շաչյունին միանում ե մի այլ աղմուկ՝ ծխացող ու մխացող տների և շեների մնացորդները շիջուցանվում են մի «եժան» նյութով: դա իր արժեքը կորցրած մարդկային արյունն է, դա իր աշխատանքից ու ընտանիքից խլված քրտնաշան բանվորի կյանքի գինն է, վոր սրբագործվում է հանուն նացիոնալիզմի կամ ազգային տիրապետության, հոգուտ ազգի յերջանիկների կամ տիրող դասակարգի»:

«Բուրժուազիայի տիրապետության որով գասակարգային շահագործումը և ազգահալած քաղաքականությունը առաջ ե տարվում նույն խաղի ուժով և այդ խաղն իր ձեռքում պահող ֆարաշավորի ոգնությամբ»:

«Իշխանյանները մի ժամանակ հարմարեցնում եյին մարքսիզմը լիբերալիզմին, այսոր մեր ուսմունքը հեղափոխական մարքսիստ կոչվածներից վոմանք գերի յեն դարձնում մեշչանական, մանր-բուրժուական և նացիոնալիստական տարրերին»:

«Շնորհիվ Պորհրդային Հայաստանի ընդհանուր քաղաքականության, միջազգային խաղաղությունը հայ աշխատավորության համար միանգամայն սպահովված է, իսկ սա հայ կյանքի առաջիկա բարորության հիմքն է կազմում»:

«Մենք առաջարկում ենք հաշտվել ու խաղաղություն հաստատել հայ և թուրք ժողովուրդների միջև, մենք առաջարկում ենք ոգնել նոր թյուրքիային դեն գցելու յեվրոպական հափշտակիչների յաթաղանը, մենք առաջարկում ենք իրար ոգնել, վորպեսզի շուտով վոտքի յելնենք, ուժեղացնենք Արևելքը, ընդունակ դարձնենք նրան տնտեսական զարգացման ու կուլտուրական առաջընթացության: Յեթե այս ամենը կատարվի, այն ժամանակ ինքնըստինքյան «կլուծվեն» և սահմանային, տերրիտորյալ խնդիրները, առանց առաջնի չկա յերկրորդը:

Պորհրդային Հայաստանը բարեկամական կապ է հաստատում նոր թյուրքիայի հետ: Դրանով նա խաղաղացնում է իր յերկիրը, համերաշխության լեզու յե ստեղծում յերկու հարևան ժողովուրդների համար: Այդ գործելակերպը պահպանում է հայ

աշխատավորութեան ֆիզիքական գոյութիւնը, ապահովում եւ արեւելքի բարոր ապագան»:

«Հայաստանը մի յերկիր եր, ուր արմատացել եր բարքերի անկումը, կաշառակերութիւնը, գողութիւնը, վորոնք բուրժուական տիրապետութեան հետեւանք եյին, և պետք եր յեռանդուն ջանք թափել վերացնելու այդ թերութիւնները: Կոմունիստական տարրերն ամենայն թափով այդ աշխատանքն առաջ են տանում»:

Լուսավորութեան գործը թողած՝ միմիայն տնտեսական և այլ խնդիրներով զբաղվել չենք կարող»:

«Մեր հաղթութիւնը կը թուլանայ, գիտութիւնից և դաստիարակութիւնից ե կախված»,

«Այո, մենք ասում ենք թե այս յերկիրը մերն ե, և չնայած վոր գտնվում ե դժնդակ պայմաններում, բայց նա դուրս կգա այդ դրութիւնից, վոչ կարեկցութիւն հայցելով, այլ աշխատավորութեան հուժկու բազուկներով: Դրութիւնը, այո, ծանր ե, բայց յերկիրը պետք ե հանել այդ վիճակից: Մենք սրի ու հրի միջոցով ձեռք ենք բերել ազատ ապրելու հնարավորութիւն: Մեր կետ նպատակն ե այժմ դուրս բերել աշխատավորութեանը ծանր վիճակից և տեր դարձնել իր իշխանութեանը: Մենք կատարել ենք աշխատավորութեան մեզ վրա դրած պարտականութիւնը, մեր կատարածն արդար գործ ե, Կեցցե՛ այդ արդար գործը»:

Յերկու տարի անցավ այն որից, յերբ լալկան, արյունոտ, պատառոտված, քաղցած և ցուրտ Հայաստանը քանդեց իրեն կաշկանդող ու թշվառացնող շղթաները: Վերջիններս կորան, սակայն ձեռք բերվեցին՝ խաղաղութիւնը, աշխատանքը, քաղցից ազատվելու և ապա յերջանկութեան յերաշխիքը: Դժվարութիւնների, լացի ու արջան և զարտուղի ճանապարհներով ձեռք բերվեց այդ ամենը: Դա մի եպոխա եր: Նա անցավ ու գնաց, բայց և կարող ե վերադառնալ, յեթե միայն աշխատավորութիւնը պինդ չպահի իր ձեռքում այն «կապույտ թռչունը», վոր Խորհրդային իշխանութիւն ե կոչվում»:

«Առանց գյուղի վոչինչ չի կարելի անել մեր յերկրում, քանի վոր նա գերազանցապես գյուղացիական յերկիր ե»:

«Գյուղում լուսավորութիւն տարածողը պետք ե լինի գյու-

դական ուսուցիչը: Վարժապետների դարն անցավ, մեզ պետք են
հեղափոխական, պրոլետարական ու մարդասեր ուսուցիչներ»:

ԼԵՆԻՆԻ ՆԱՄԱԿԸ

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ, ՎՐԱՍՏԱՆԻ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ, ԴԱՂՍՏԱՆԻ, ԼԵՌՆԱԿԱՆՆԵՐԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻՆ,

Ձերմապես վողջունելով Կովկասի խորհրդային հանրապետու-
թյունները, յես ինձ թույլ եմ տալիս հուսալ, վոր նրանց սերտ
միությունը կստեղծի ազգային խաղաղության այնպիսի մի որի-
նակ, վոր չի յեղել բուրժուազիայի որով և անհնարին է բուր-
ժուական կարգերում:

Բայց վորքան էլ կարևոր է ազգային խաղա-
ղությունը Կովկասի ազգությանց բանվորների
և գյուղացիներին միջև, էլ ավելի անհամեմատ կա-
րեվոր է պահել և զարգացնել խորհրդային իշխա-
նությունը, վորպես սոցիալիզմին անցնելու ճա-
նապարհ: Այդ խնդիրը դժվար է, բայց միանգամայն իրագոր-
ծելի: Դա հաջողակ լուծելու համար ամենից ավելի կարևոր է, վոր
Անդրկովկասի կոմունիստները ըմբռնեն իրենց և իրենց
հանրապետություններին յուրահատուկ դրություն-
ներ, վոր տարբեր է ՌՍՖՍՀ դրությունից և պայ-
մաններից, ըմբռնեն մեր տակտիկան չընդորինա-
կելու անհրաժեշտությունը, այլ մտածված կեր-
պով ձևափոխեն այն՝ տարբեր կոնկրետ պայման-
ներին համապատասխան:

Խորհրդային հանրապետությունը Ռուսաստանում՝ քաղաքա-
կան և զինական ոգնություն չունեցավ վոչ մի կողմից, նա ընդ-
հակառակը, տարիներ կովեց Անտանտի ռազմական հարձակում-
ների և նրա բլոկադի դեմ:

Կովկասի խորհրդային հանրապետությունները քաղաքական
և փոքր չափով զինական աջակցություն են ստացել ՌՍՖՍՀ-ից:
Սա հիմնական տարբերությունն է:

Յերկրորդ, առիթ չկա վախենալ Անտանտի հարձակումներից
և նրա՝ վրաց, ադրբեջանական, հայկական, դադստանցի և լեռ-
նական սպիտակ գվարդիականներին զինական աջակցություն
ցույց տալուց: Անտանտը իր «ձեռները այրեց» Ռուսաստանի

վրա և դա նրան կհարկադրի յերևի, մի առժամանակ ավելի ըզ-
գույշ լինել:

Յերրորդ. Կովկասյան հանրապետությունները ավելի գյու-
ղացիական յերկրներ են, քան Ռուսաստանը:

Զորրորդ. Ռուսաստանը տնտեսապես կար և զգալի չափով
ֆնում ե կտրված առաջավոր կապիտալիստական յերկրներից, Կով-
կասը կարող ե «կենակցություն» և ապրանքափոխանակություն
ստեղծել կապիտալիստական Արևմուտքի հետ ավելի հեշտ և արագ:

Սա ամբողջ տարբերությունը չե: Բայց մատնանշված տար-
բերություններն ել բավական են այլ տակտիկայի անհրաժեշտու-
թյունը ըմբռնելու:

Ավելի մեղմություն, զգուշություն, դիջողա-
կանություն մանր բուրժուազիայի, ինտելիգեն-
ցիայի և առանցնապես գյուղացիության վերա-
բերմամբ: Ամեն կերպ, յեռանդով, շտապ տնտեսա-
պես ոգտագործել կապիտալիստական Արևմուտքը
կոնցեսիաների և նրա հետ ապրանքափոխանակու-
թյուն կատարելու քաղաքականության մեջ: Նավթ,
մարգանց, քարածուխ (*Տկվիբուլի* հանքերը), պղինձ—սա յե,
տակավին վոչ լրիվ թիվը, հանքային ահագին հարստություն-
ների: Լիակատար հնարավորություն կա արտասահմանի հետ լայ-
նորեն կոնցեսիաների քաղաքականություն և ապրանքափոխա-
նակություն ծավալելու:

Սա պետք ե անել ընդարձակ, ամուր, կարող, շրջահա-
յաց կերպով, ոգտագործելով դա՝ ամեն կերպ բանվորների և գյու-
ղացիների դրությունը բարվոքելու համար և ինտելիգենցիային
տնտեսական շինարարության մասնակից անելու համար: Ոգտա-
գործելով Խտալիայի, Ամերիկայի և այլ յերկրների հետ ունենա-
լիք ապրանքափոխությունը, ամեն կերպ զարգացնել հարուստ
յերկրի արտադրական ուժերը, սպիտակ ածուխը, վոռոգումը:
Առանձնապես կարևոր ե վոռոգումը՝ հողագործու-
թյունը և անասնապահությունը ամեն կերպ բարձ-
րացնելու:

Ավելի դանդաղ, ավելի զգուշ, ավելի սիստե-
մատիկ անցում դեպի սոցիալիզմը — ահա թե ինչ
հնարավոր և անհրաժեշտ ե Կովկասի հանրապե-
տությունների համար՝ Ռ Ս Ֆ Ս Հ -ի պայմաններից
տարբեր: Ահա թե ինչ պետք ե հասկանալ և կարողանալ իրա-
գործել՝ մեր տակտիկայից տարբերվելով:

Մենք բանում եյինք առաջին ճեղքը համաշխարհային կա-

պիտալիզմի մեջ: Ճեղքը բացված է: Մենք մեզ պաշտպանեցինք կատաղի, գերբնական, ծանր և դժվարին, ցավագին պատերազմում՝ ընդդեմ սպիտակների, եսերների, մենշևիկների, վոր աջակցություն էյին գտնում ամբողջ Անտանտի, նրա բլոկադի կողմից և վայելում էյին նրա զինական ոգնությունը:

Դուք, Կովկասի ընկեր կոմունիստներ, կարիք չունեք ճեղք բանալու. պետք է մեծ զգուշությամբ և սխտեմատիկորեն ստեղծեք նորը, ոգտագործելով 1921 թ., ձեզ համար ձեռնտու, միջազային կացությունը: Թե Յեվրոպան, թե ամբողջ աշխարհը 1921 թ., արդեն այն չեն, ինչ էյին 1917 և 1919 թվերին:

Չընդորի նա կել .մեր տակտիկան, այլ ինքնուրույնաբար խորհել նրա առանձնահատկության պատճառները, պայմանները և հետևանքները. կիրառել ձեզ մոտ վոչ թե տառը, այլ վոգի ն, իմաստը և 1917—1921 թ. թ. փորձերի դասը: Տնտեսագործներ և անմիջապես հենվել կապիտալիստական արտասահմանի հետ ապրանքափոխանակություն հաստատելուն. ժլատություն չանել. թող տասնյակ միլիոն արժեքավոր հանքային մթերքներ ընկնեն նրա ձեռքը:

Անմիջապես աշխատել՝ բարելավել գյուղացիների դրությունը և սկսել ելք տրոֆիկացիայի և վոռոգման խոշոր աշխատանքներ: Ամենից ավելի անհրաժեշտ է վոռոգում, վորը ամենից շուտ կվերստեղծի, կվերածնի յերկիրը, կթաղի անցյալը, կամրապնդի սոցիալիզմին անցնելու ճանապարհը:

Ներողություն եմ խնդրում այս նամակը անփույթ գրելուս համար, վորը յես ստիպված էյի արագ գրել, վոր ուղարկեմ ընկ. Մյասնիկյանի միջոցով: Կրկին լավագույն վողջույններ և ցանկություններ Կովկասի խորհրդային հանրապետությունների բանվորներին և գյուղացիներին:

Ն. ԼԵՆԻՆ

Մոսկվա, 14 ապրիլի, 1921 թվին.

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ.

(Մինչև 1917 թ. մարտի հեղափոխությունը, վոչ լրիվ ցանկ)

1. «Մեր իրականությունից» — «Բանվոր», Բագու, 1907 թ. № 1:
2. «Ռամկավար հանրապետություն» — «Մայիսի մեկը». անլեզու ժողովածու, Բագու 1907 թ.:
3. «Ինչպես են գրվում բեցենզիաները մեզանում» — «Մշակ», 1910 թ. № 26:
4. «Միքայել Նալբանդյան» — «Հորիզոն», 1910, № № 246, 247:
5. «Աշխատանքի տոնը» — «Կոչ», Բագու, 1911 թ. № 3:
6. «Հասարակական դասակարգի մասին» — «Նոր Կյանք», Բագու, 1911 թ., № 1, 2, 1912. № 3, 4:
7. «Բարեգործություն և նրա սպասավորները» — «Նոր Կյանք», 1912 թ. № 3, 4:
8. «Արդի տնտեսական կյանքը» — ա) Կապիտալիզմը Ռուսաստանում, բ) ռուսական համայնքը, գ) խոշոր և մանր տնտեսության հարցը գյուղատնտեսության մեջ — «Մեր Ուղին», ժողովածու, Բագու, 1912 թ.:
9. «Հ. Հովհաննիսյանի և Ա. Ծատուրյանի բանաստեղծությունների հասարակական արժեքը» — «Գարուն», ժողովածու, Մոսկվա, 1912 թ. գիրք III:
10. «Ազգային հարցի լուծման մասին» — «Մշակ», 1913 թ. № № 252, 256:
11. «Յերկու կուլտուրական տոն» — «Մշակ», 1913 թ. № 263:
12. «Ազգային կռիվը Նոր Նախիջևանում» — «Մշակ», 1913 թ. № 274:
13. «Ռուս լիբերալը հայկական հարցի մասին» — «Մշակ», 1913 թ. № 284:
14. «Հայկական հարցի գործնականը» — «Մշակ», 1914 թ. № 3:
15. «Հայկական ռեֆորմների նախագիծը» — «Մշակ», 1914 թ. № 28:
16. «Արթնացումը» — «Մշակ», 1914 թ. № 38:
17. «Հասարակական հարցը» — «Մշակ», 1914 թ. № 54:
18. «Խոշոր հայ գրողի հիշատակին» — «Մշակ» 1914 թ. № 71.

(Միք. Նալբանդյանի մասին):

19. «Գաղութային հարցը» — «Մշակ», 1914 թ. № 124:

20. «Ազգային հարցի մոտիկ անցյալից Ռուսաստանում» — «Մշակ», 1914 թ. № 134.

(Մինչև 1925 թ. վոչ լրիվ ցանկ)

1921 թվին:

1. Ղարսի խաղաղության կոնֆերանսը, սեպ. 27:
2. Ս. Շահումյանի հիշատակին, հոկտ. 2:
3. Ընկեր կարմիր զինվորներ, հոկտ. 6:
4. Կուսակցության մաքրում, հոկ. 13:
5. Շաբաթորյակների կազմակերպումը, հոկ. 20:
6. Բանվորագյուղացիական կոնֆերենցիան, նոյ. 2, № 211:
- 7, Կովկասյան հանրապետությունների ֆեդերացիան, նոյ. 13 № 221:
8. Ընկ. Մյասնիկյանի զեկուցումը Անդրկովկասյան ֆեդերացիայի և ընթացիկ մոմենտի մասին, նոյեմ. 15:
9. Հին և նոր Հայաստանը, նոյ. 29:
10. Հայաստանի կարմիր բանակը, նոյ. 29:

1922 թվին.

1. Մասնավոր ձեռներեցություն, հունվ. 18:
2. Ընկ. Մյասնիկյանի զեկուցումը ՀԿԿ առաջին համագումարում, հունվ. 31:
3. Ընկ. Մյասնիկյանի ճառը Հայաստանի խոր. Ա. համագումարում, փետր. 2:
4. Ընկ. Մյասնիկյանի զեկուցումը Անդրկովկ. կուս. կազմ. համագ., մարտ. 11:
5. Քաղաքացիական պատերազմը և կարմիր Բանակը, մարտի 15:
6. Ընկ. Մյասնիկյանի զեկուցումը Յեր. պատգ. խորհրդում, մարտի 30:
7. Դաշնակցության փաստաթղթերից — ապրիլի 7:
8. Ալ. Ռուբենու հիշատակին, ապրիլի 9:
9. Ընկ. Մյասնիկյանի ճառը արեվմտահայ աշխատավորության անդրանիկ համագումարում, ապրիլի 11:
10. Կոմունիստների աշխատանքը հայաստանում, ապրիլի 12:
11. Ի՞նչ պետք է լինի Հայկոոպը, ապրիլի 13:
12. Ինչ անուն տալ, մայիսի 3:
13. Վորոնք են բուն դավադիրները, մայիսի 20:

14. Վորն և մեր ճանապարհը, մայիսի 21:

15. Անդրկովկասի ընդհանուր դրամանիշի մասին, հունիսի 25:

1923 թվին.

16. Ընկ. Մյասնիկյանի զեկուցումը ընթացիկ խնդիրների մասին, սեպտեմբերի 9:

17. Խորհրդային միության ներքին ու արտաքին դրությունը և մեր խնդիրները—ճառ արտասանած Յերեվանում 1924 թ. սեպտեմբերին:

18. «Մեր գյուղը», հոգված 24 թ. նոյեմբերի 29:

19. «Հովհ. Թումանյանի ստեղծագործությունների սոցիալական արժեքը»:

20. «Կուսակցությունները գաղութահայության մեջ», 1924 թ:

21. „Об эсерах“.

23. „За партию“.

23. „Беспартийная конференция“.

СТАРАЯ АУДИТОРИЯ (№ 2)
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО МУЗЕЯ
(Китайский проезд).

В Пятницу, 28-го Марта,

А. МЯСНИКОВ

ПРОЧТЕТ ЛЕКЦИЮ НА ТЕМУ

**Общественное значение поэзии О. Ованисяна.
А. Цатуряна и О. Туманяна.**

===== СОДЕРЖАНИЕ ЛЕКЦИИ: =====

1) 80-е годы прошлого столетия и армянское общество—Экономический быт и общественная жизнь армянского общества 80-ых г.г. характеристика интеллигенции: Г. Арцруни. Раффи и Р. Патканян. Эпоха подъема сменяется периодом упадка. Новая армянская поэзия; ее представители: О. Ованисян, А. Цатурян и О. Туманян.

2) Характерные черты новой поэзии—учители и ученики. Боевой темперамент учителей и пассивность учеников. Пессимизм в поэзии Ованисяна, Цатуряна и Туманяна. Гражданские мотивы.

3). Город и деревня в произведениях Ованисяна и Туманяна. Элементы родной поэзии.

4) Цатурян и Ованисян. Национальная идея. Мещанство в армянской поэзии. Мелкий люд перед судом Цатуряна и Ованисяна. Новое время и новые веяния.

5) Заключение.

После лекции прения, в которых примут участие
**Ю. А. Веселовский, Н. Б. Кусикян, С. Г. Мамиконян,
Ширванзанде и другие**

Начало в 8 час. веч.

Билеты в Политехнич. музее у швейцара, а в день лекции в кассе.

Печ. разр. 7 Марта 1944 г. За Моск. Градонач. Пом. его ЗАККИТ.

Типография Е. Аветикова. Москва, Рождественский бульвар, д. № 10

Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԸ

ԿԸ ԿԱՐԴԱ

ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈՎՀ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ, Ա. ԾԱՏՈՒՐՅԱՆԻ ՅԵՎ ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՊՈԵԶԻԱՅԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ ՆՅՈՒԹԻ ՄԱՍԻՆ.

ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ 1) Անցյալ դարերի 80-ական թվականները: 80-ական թվականների հայ հասարակության տնտեսական կյանքը և հասարակական կյանքը: Մտավորականության խարակտերիստիկան՝ Գր. Արծրունի, Բաֆֆի և Ռ. Պատկանյան: Վերելքի եպոխային հետևում ե անկման շրջանը: Նոր հայկական պոեզիան: Նրա ներկայացուցիչները՝ Հովհ. Հովհաննիսյան, Ա. Ծատուրյան և Հովհ. Թումանյան:

2) Նոր պոեզիայի բնորոշ հատկությունները՝ ուսուցիչներ և աշակերտներ: Ուսուցիչների մարտական տեմպերամենտը և հետնորդների կրավորականությունը: Հոռետեսությունը Հովհաննիսյանի, Ծատուրյանի և Թումանյանի պոեզիայի մեջ: Քաղաքացիական մոտիվներ:

3) Քաղաքն և գյուղը Հովհաննիսյանի և Թումանյանի յերկերում: Հայրենի պոեզիայի տարրերը:

4) Ծատուրյան և Հովհաննիսյան: Ազգային գաղափարը: Քաղքենիությունը հայկական պոեզիայի մեջ: Հասարակ ժողովուրդը Ծատուրյանի և Հովհաննիսյանի դատաստանի առաջ: Նոր ժամանակ և նոր հովեր:

5) Վերջաբան:

Դասախոսությունից հետո կ'կայանան վիճաբանություններ, վորոնց կ'ամսնակցեն՝ Յու. Վեսելովսկի, Կ. Բ. Կուսիկյան, Ս. Գ. Մամիկոնյան, Շիրվանզադե և ուրիշներ: ՍԿԻԶԲԸ ԺԱՄԻ 8 ՅԵՐ.

Տոմսակները Պոլիտեխնիքական Մուգեյում, իսկ դասախոսությունը ուրը կ'առաջարկվի:

ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ՊԵՏՔ Ե ԼԻՆԻ

Էջ 76.

1921 թվին

1921 թվին. «Պրհարային
Հայաստան»:

Էջ 77.

ցանկի վերջում

Արտատպած «Պրհարային
Հայաստանից»:

Էջ 78.

7 марта 1924 г.

7 марта 1914 г.

Էջ 73.

Ծղվիբուկի

Տղվիբուկի

ԳԱՍ Հիմնարար գիտ. գրադ.

220029639

2m

ԳԻՆԸ 45 ԿՈՊԵԿ

A 29639

Երկ. № 1761
ԱՊՐ. 2 Բ. Կ.

